

Nagyfelbontású mikroszkópos módszerek

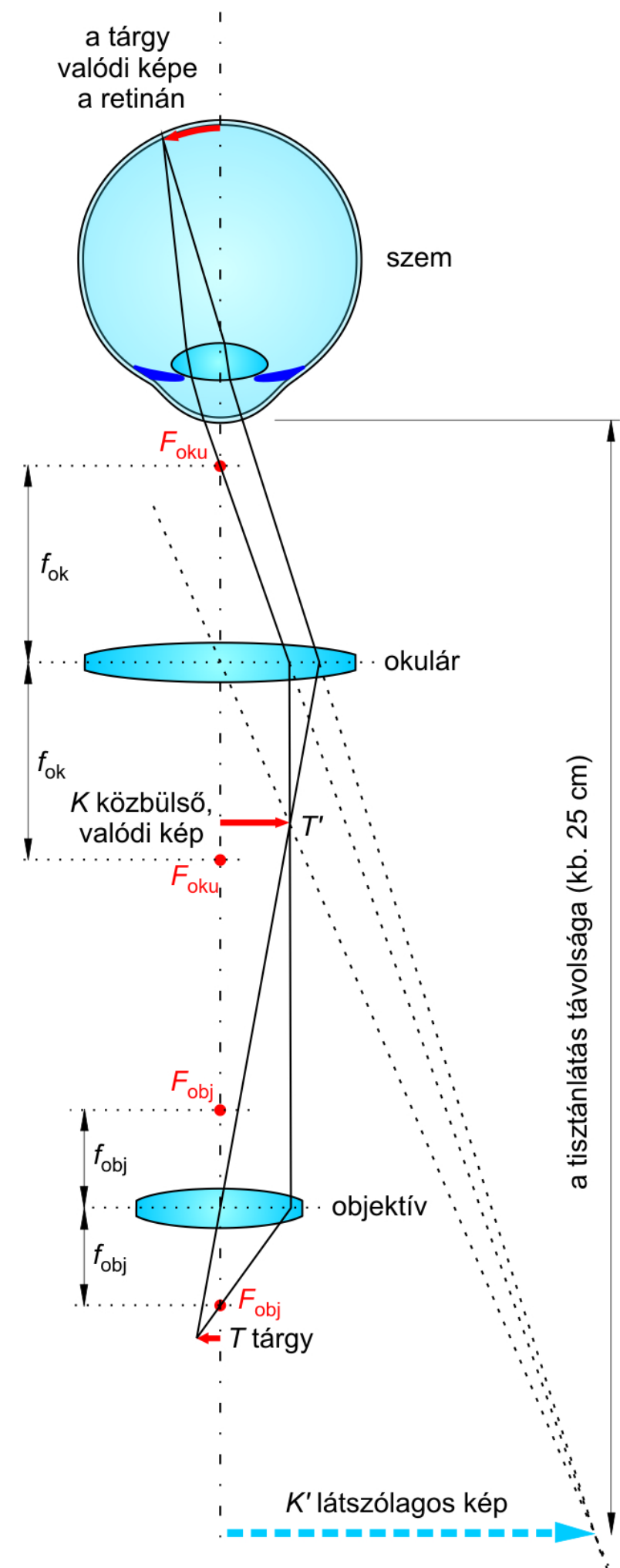
Egymolekula biofizika

Kellermayer Miklós

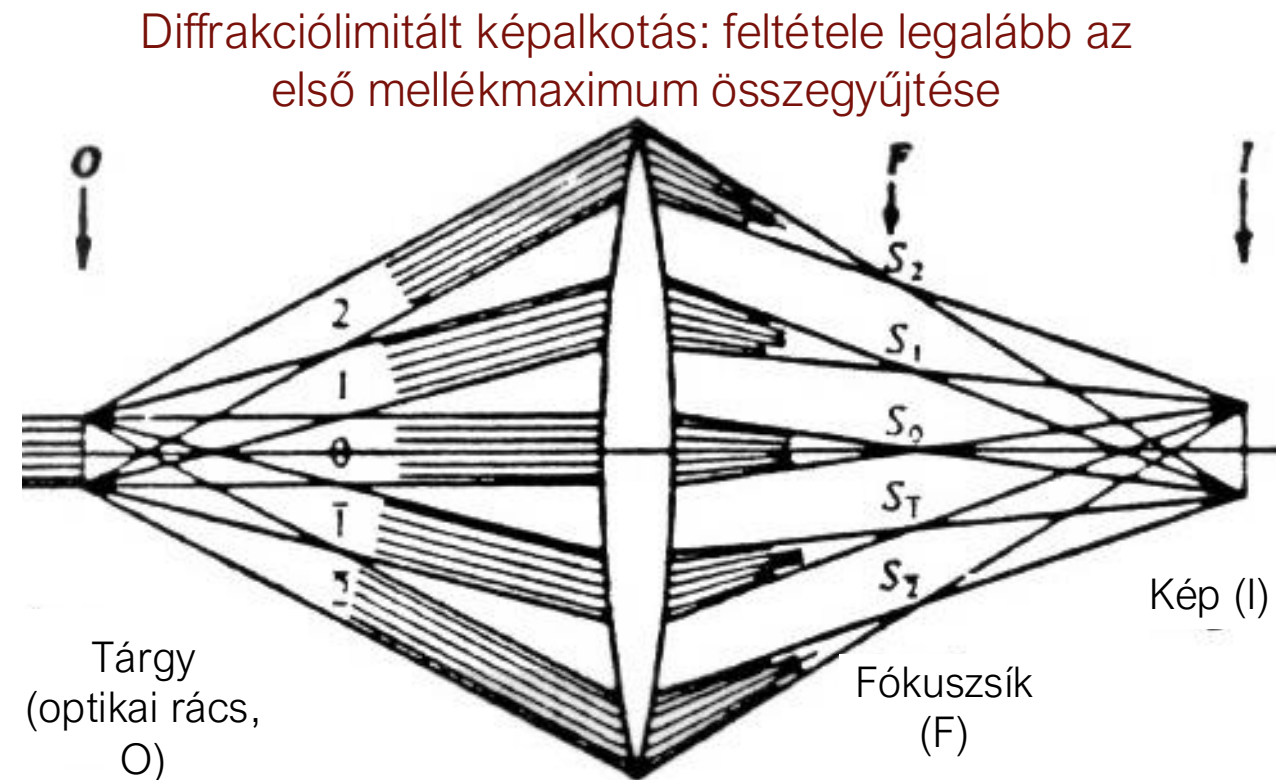
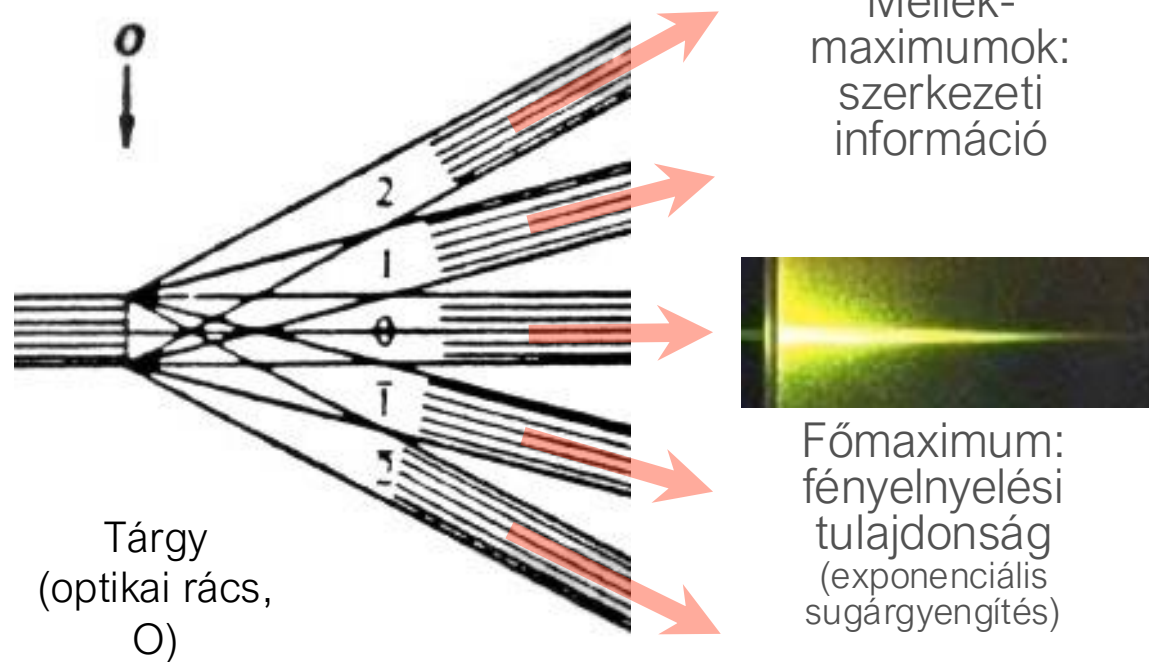
Semmelweis Egyetem
Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

Képzalkotás az összetett fény-mikroszkópban

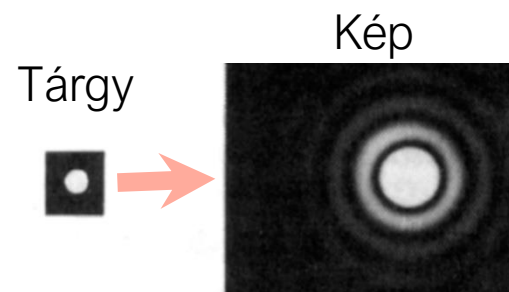
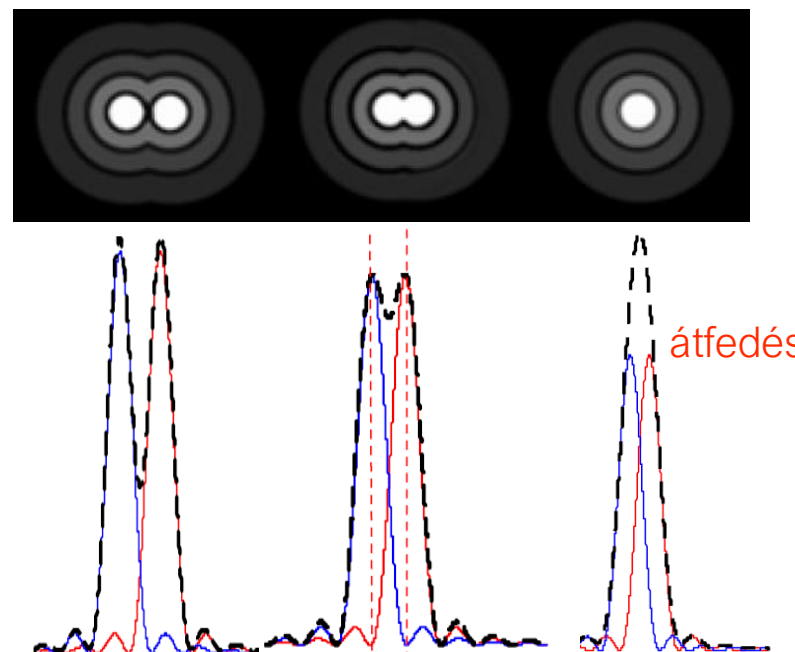
- Nagyított, fordított állású virtuális kép
- Leképezés feltétele: egy járulékos lencse (szemlencse) optikai útba helyezése

A fénymikroszkóp feloldóképeségét a hullámtulajdonság korlátozza

Rayleigh feltétel

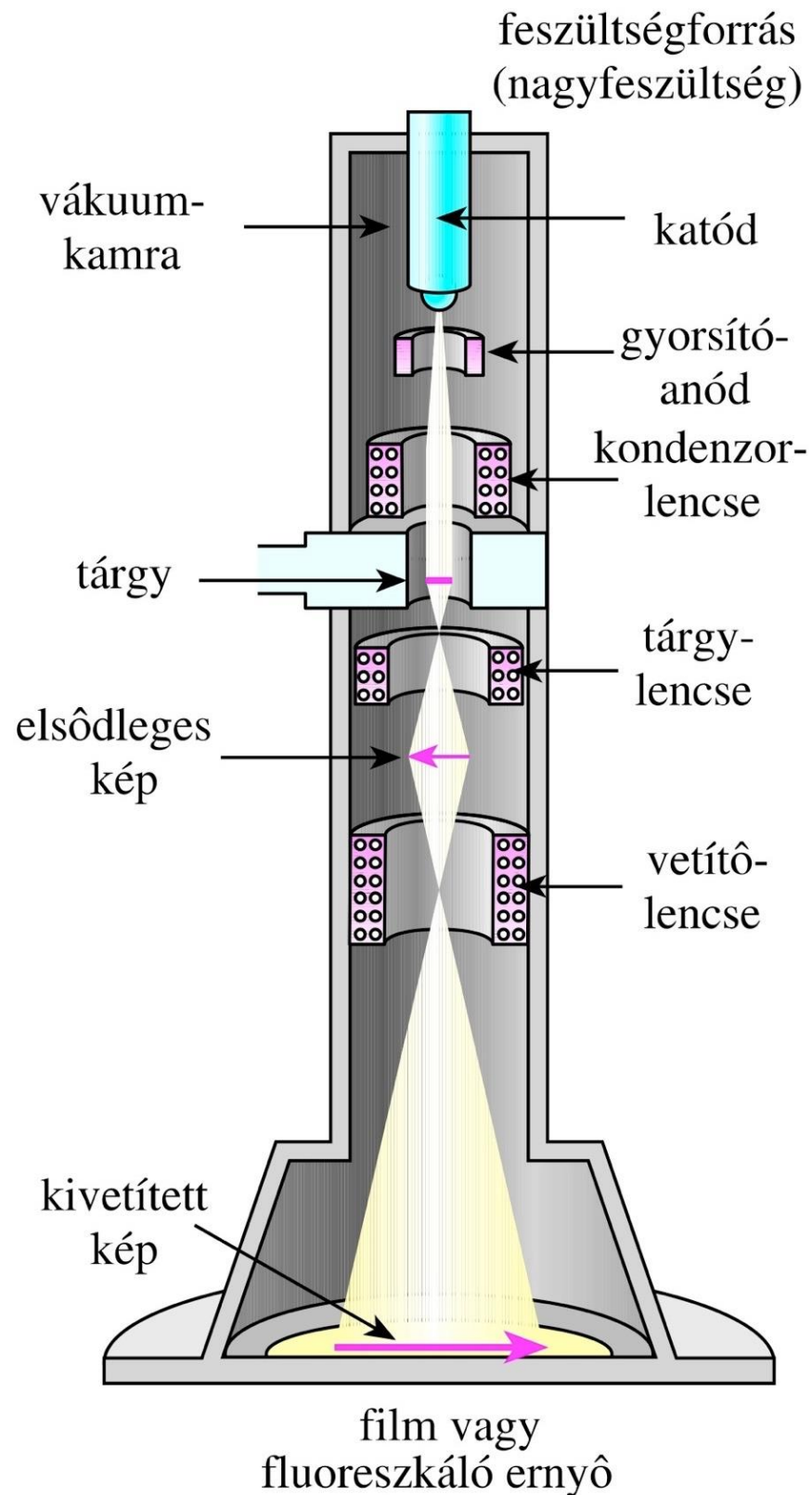
Diffrakció miatt: pontszerű tárgy képe elhajlási korong (Airy disk)

Legkisebb feloldott távolság (Abbé-képlet):

$$d = \frac{0.61\lambda}{n \sin\alpha}$$

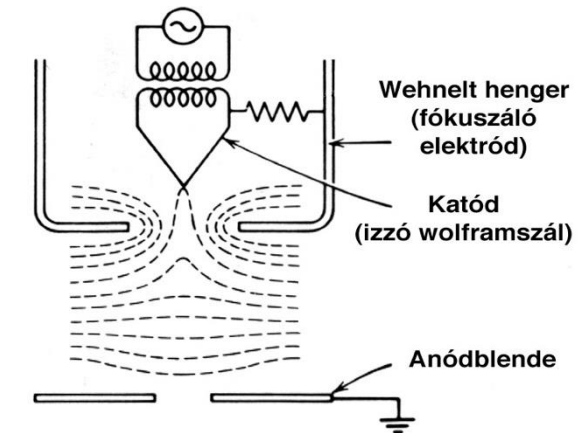
λ = hullámhossz
 n = közeg törésmutatója
 α = optikai tengely és legszélső nyaláb által bezárt szög

Elektronmikroszkóp

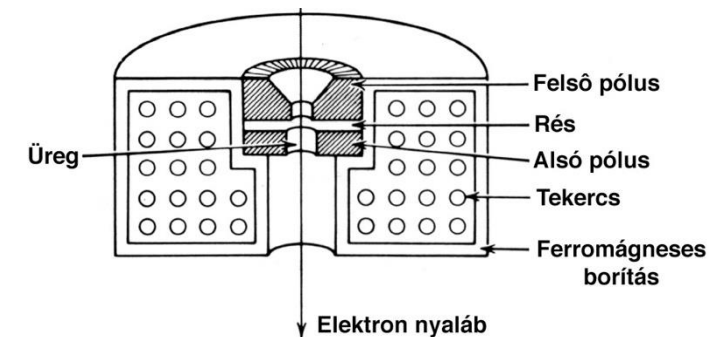
Transmissziós elektronmikroszkóp (TEM)

Sugárforrás:
elektronágyú

Ernst Ruska
(Nobel-díj 1986)

Fókuszálás:
elektronnyaláb
kitérítése
mágnestlencsével

$$F = eBV_e \sin \alpha$$

F=elektronra ható erő; e=elektron töltése;
B=mágneses térerő; V_e =elektron sebessége;
 α =optikai tengely és a mágneses tér iránya által bezárt szög

Feloldóképesség: $d = \frac{\lambda}{\alpha}$

d=legkisebb feloldott távolság
 λ =„de Broglie” hullámhossz
 α =optikai tengely és a mágneses tér iránya által bezárt szög

de Broglie hullámhossz alapján elméleti $d \sim 0,005 \text{ nm}$ (=5 pm)

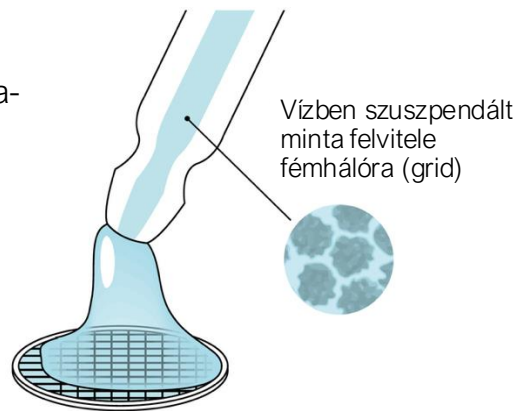
Kémiai Nobel-díj 2017: Krioelektron mikroszkópia

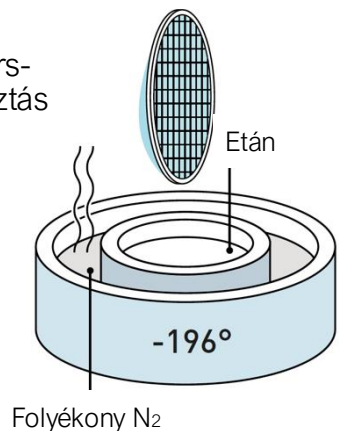
Jacques Dubochet, Joachim Frank, Richard Henderson

Mintapreparálás

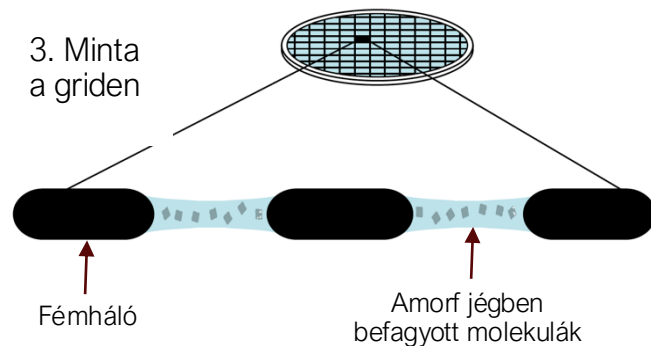
1. Minta-felvétel

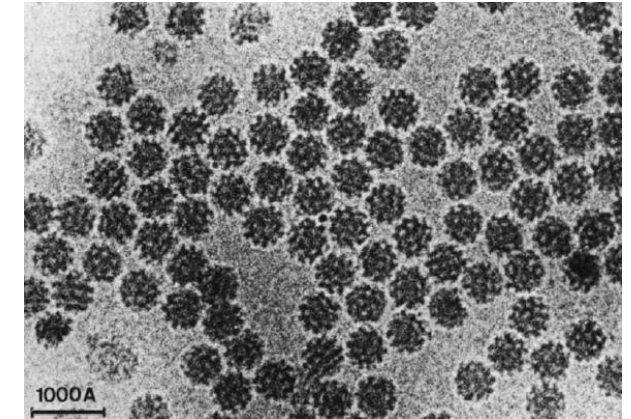
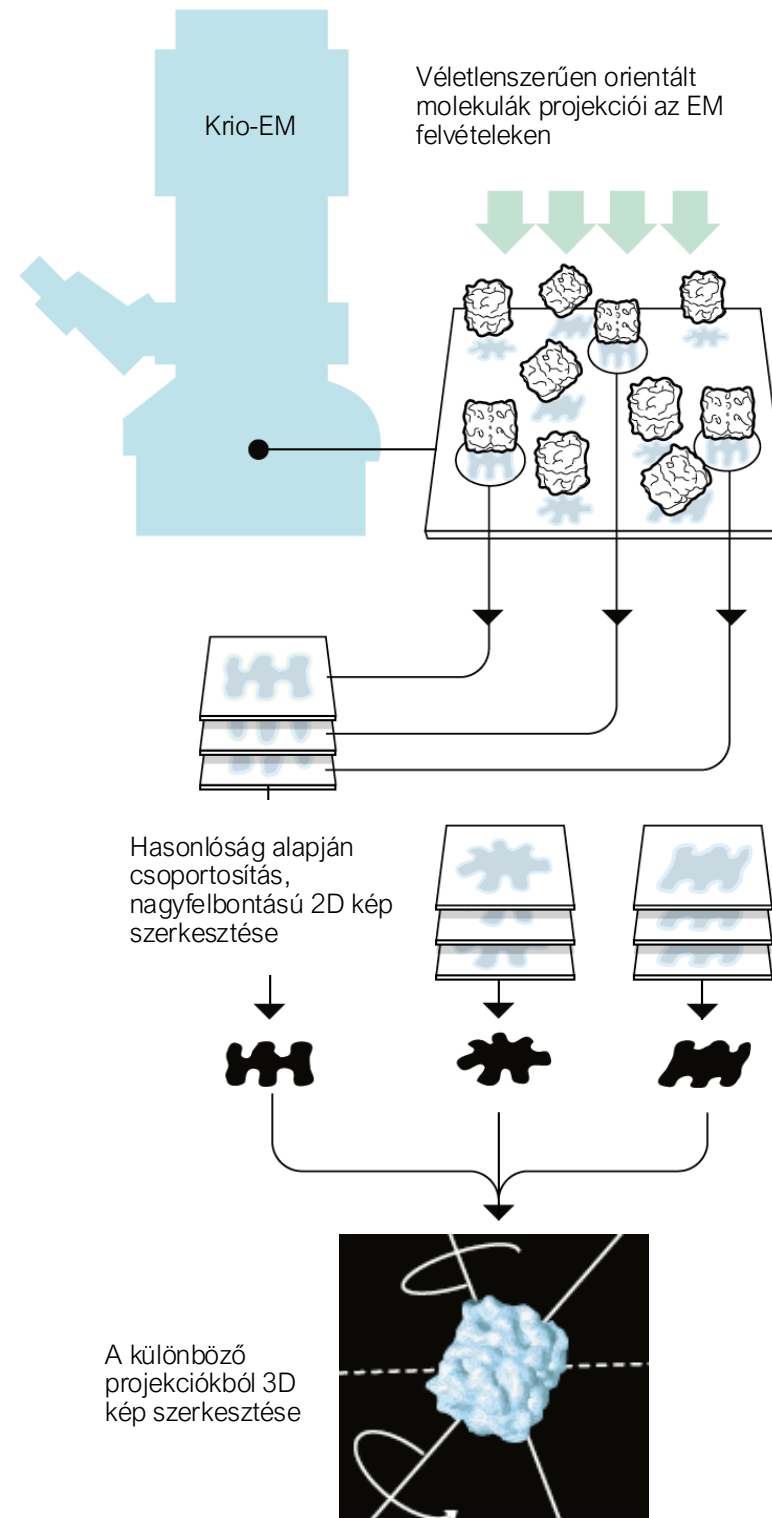
2. Gyors-fagyasztás

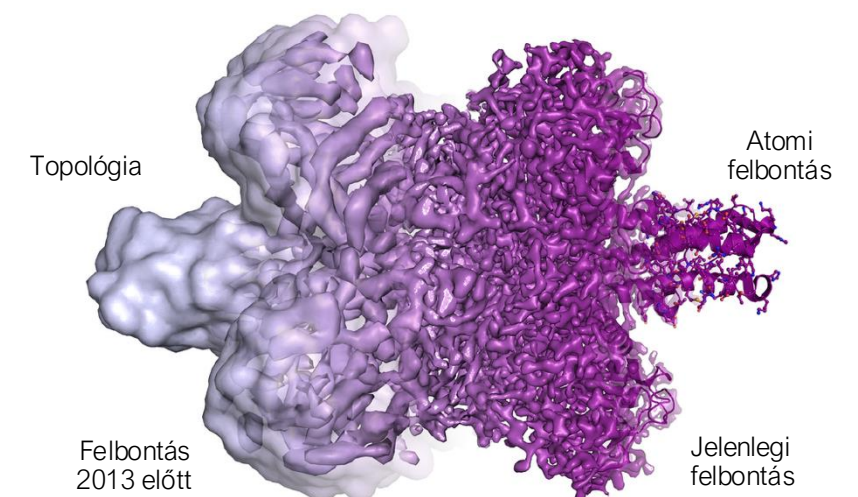
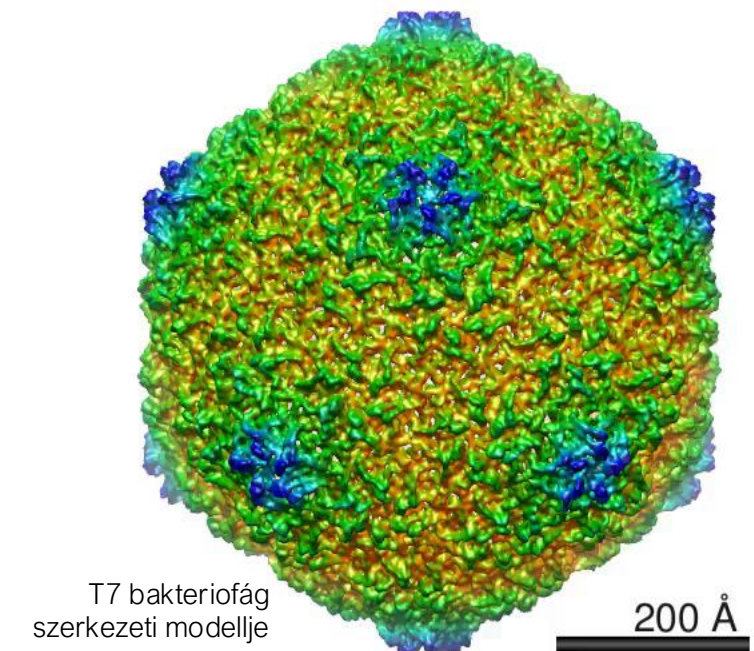
3. Minta a griden

Krio-EM felvétel és képrekonstrukció

Első krioelektron mikroszkópos felvétel vírusokról (Dubochet, 1984)

Szűrőfelbontású mikroszkópia

Pointillizmus (George Seurat, Paul Signac, Vincent van Gogh, Maximilien Luce)

George Seurat: Vasárnap délután Grand Jatte szigetén

Adatgyűjtési
folyamat

(d) Bekapcsolt fluorofórok 3

(e) Bekapcsolt fluorofórok 4

(f) Pozíciókból számított kép

(b) 500 nm

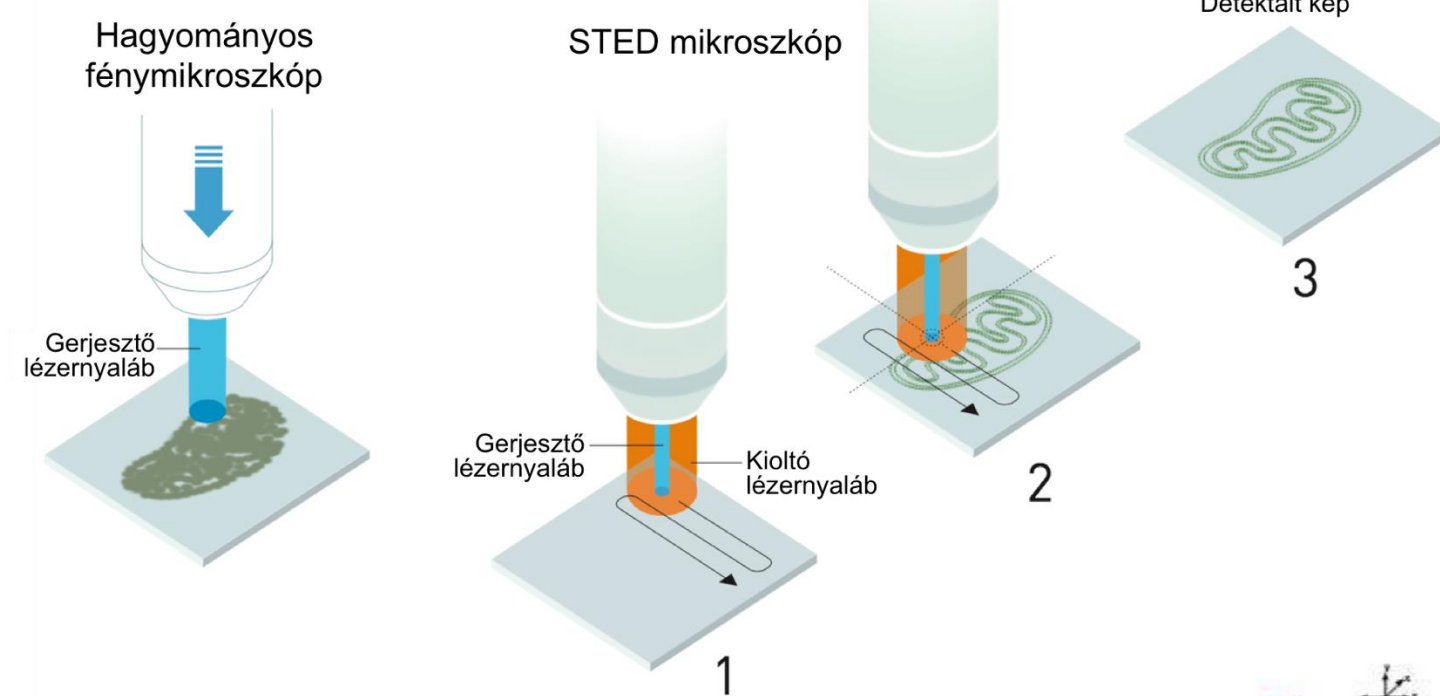
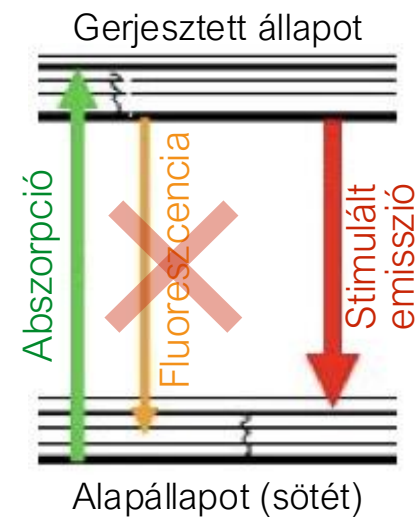
(d) 500 nm

Mikrotubuláris
rendszer

STED mikroszkópia (STimulated Emission Depletion)

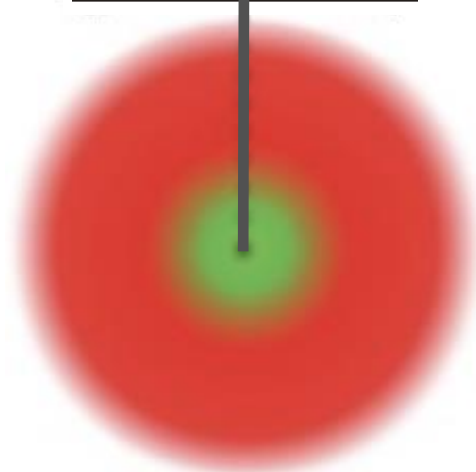
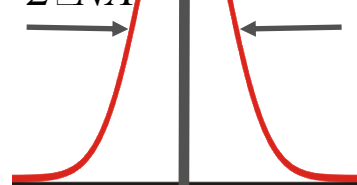
Stefan Hell
(Nobel-díj 2014)

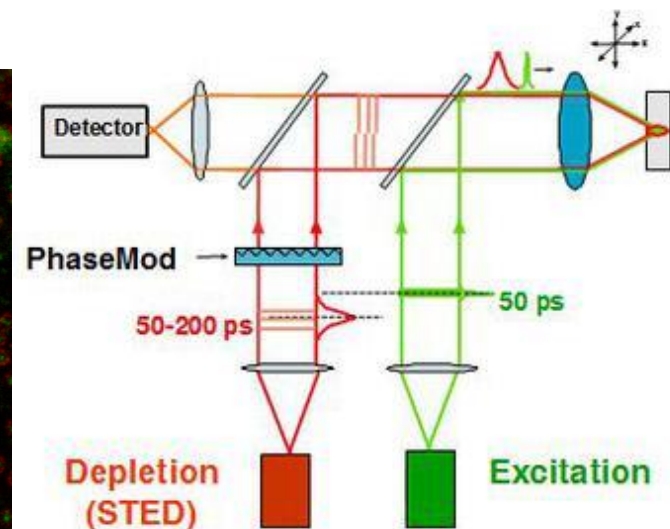
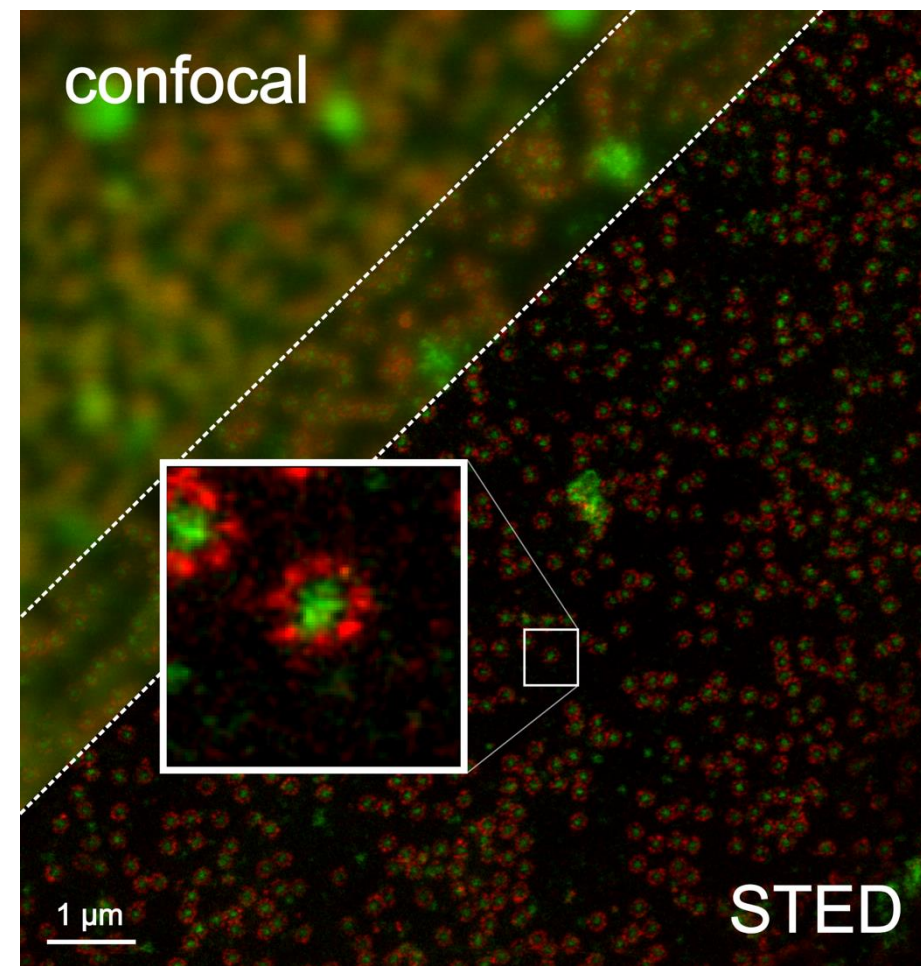
Hell: $d = \frac{\lambda}{2 \text{NA} \sqrt{1 + I/I_s}}$

Abbé: $d = \frac{\lambda}{2 \text{NA}}$

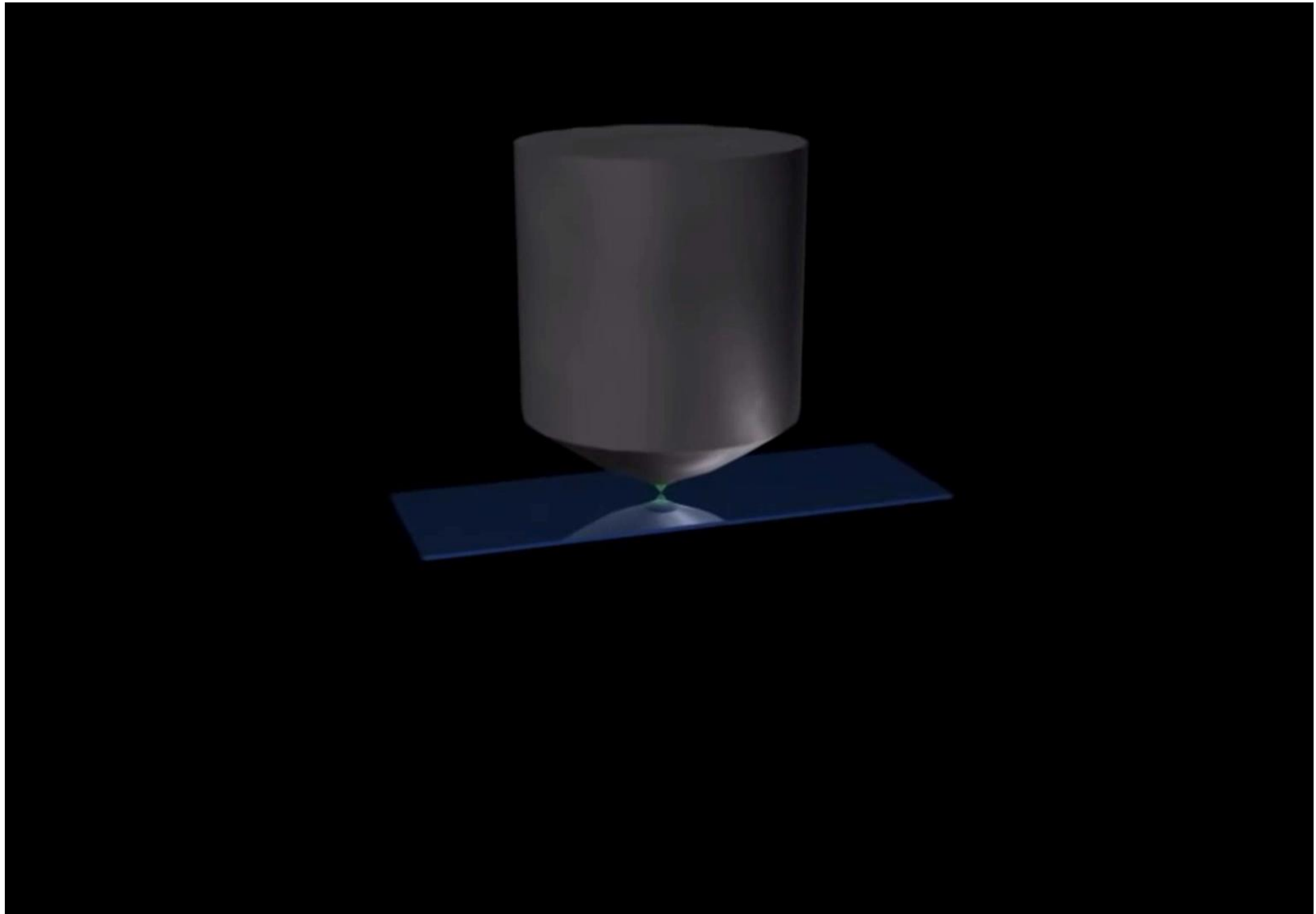

Depletáló lézer intenzitás (I) növelése

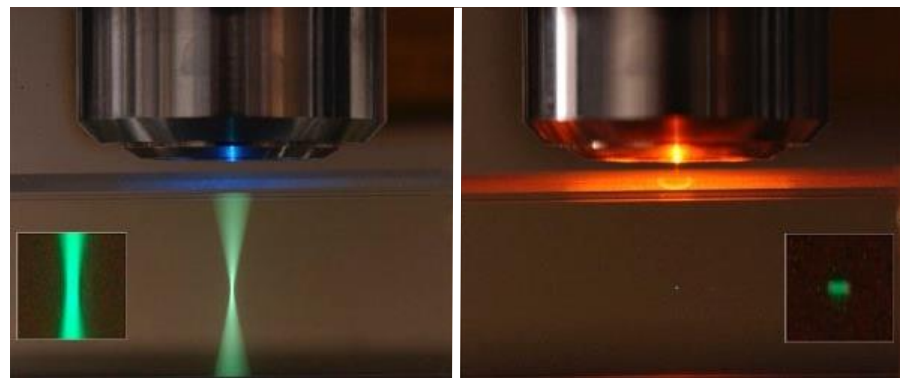
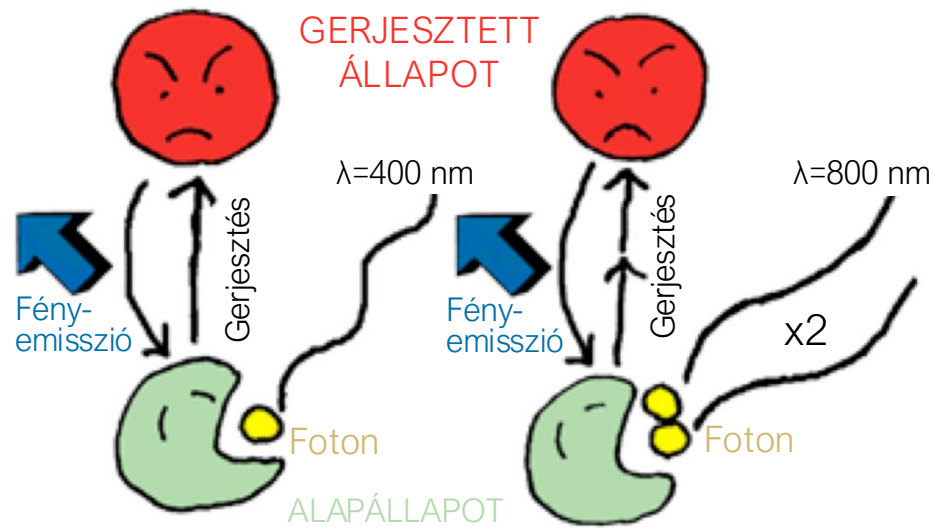
Maghártya pórus
komplexek STED
mikroszkópos képe

STED mikroszkópia

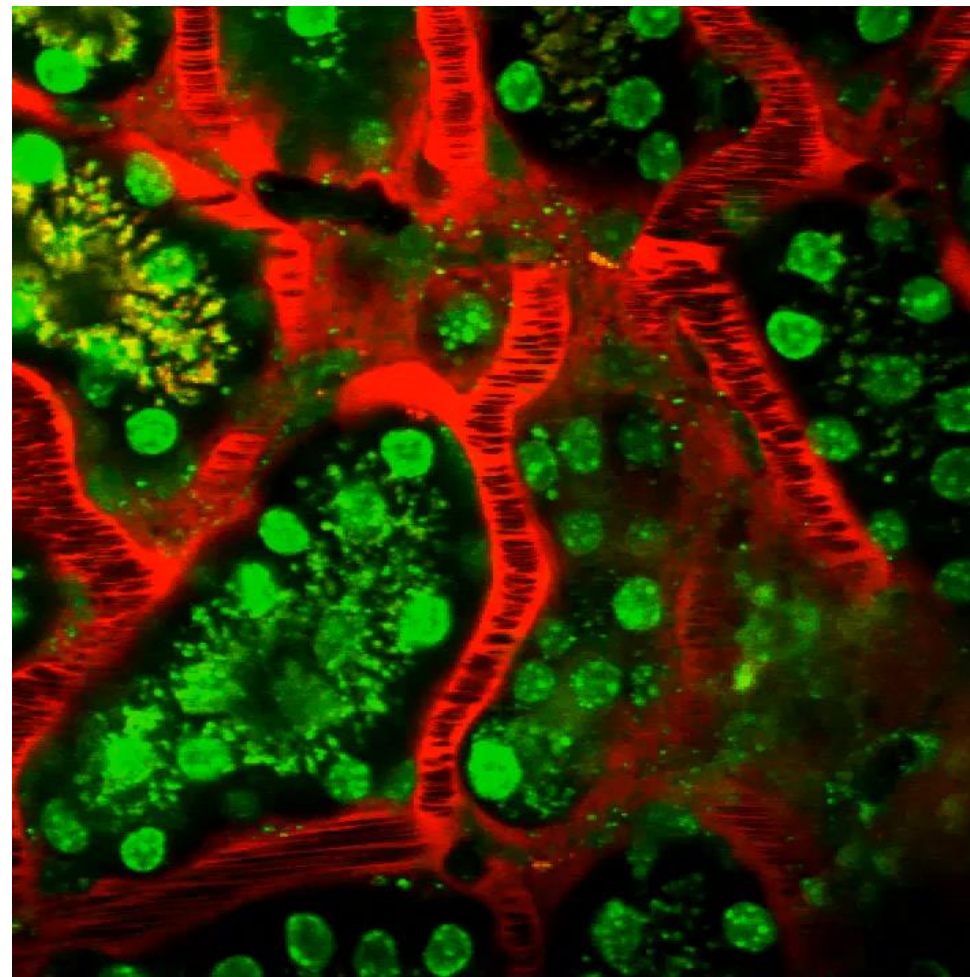
Multifoton mikroszkópia

- Két (vagy több) foton energiája összeadódik a gerjesztéskor
- Gerjesztés (következésképp emisszió) csak a fókuszpontban (limitált fotokárosítás)
- Gerjesztés nagy (közele IR) hullámhosszú, rövid (fs) fényimpulzusokkal
- Nagy hullámhossz miatt mély optikai behatolás (akár 2 mm)
- Lokálisan aktivált fotokémiai reakciók lehetősége

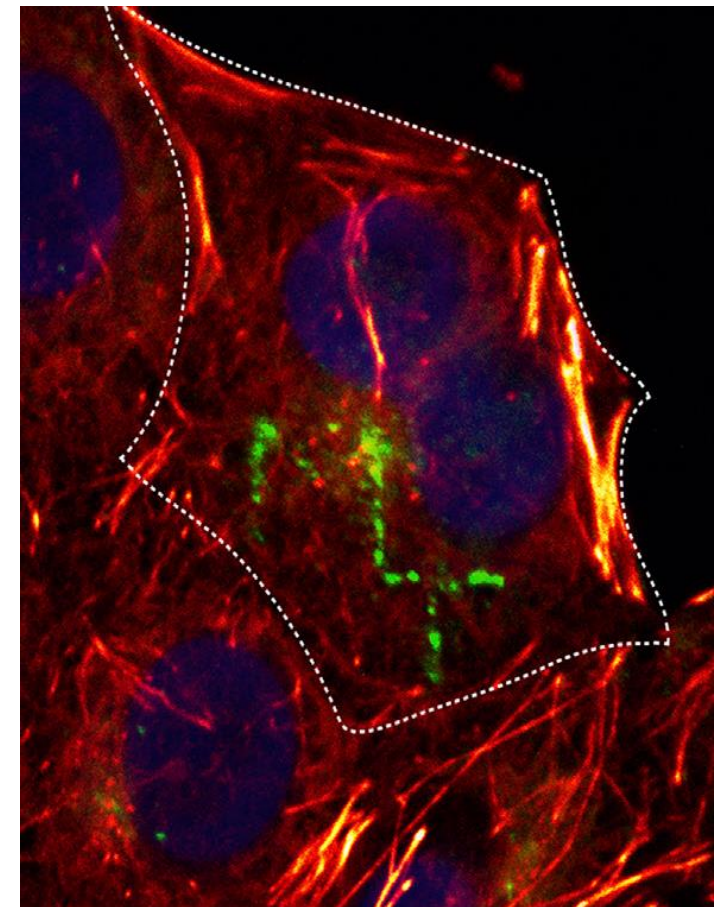

Egyfoton
fluoreszcencia

Kétfoton
fluoreszcencia

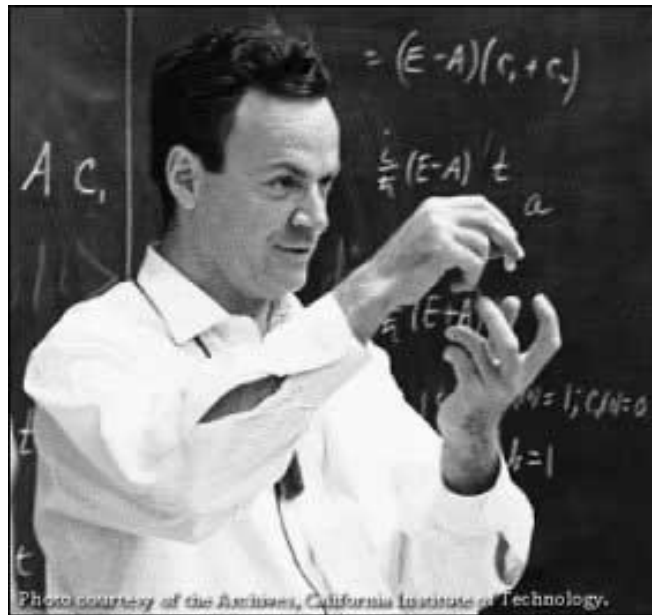
Zöld: proximális vesetubulusok; Vörös: albumin (plazma)

Molekuláris tetoválás:
térben lokalizált módon fotoaktivált
azido-blebbistatin (HeLa sejtben)

Pásztázó tűszondás mikroszkópia (SPM) Atomi erőmikroszkóp (AFM)

A nanotudományok "álomműszerei"

Richard P. Feynman:
"There is plenty of room at the bottom"
1959. december 29.

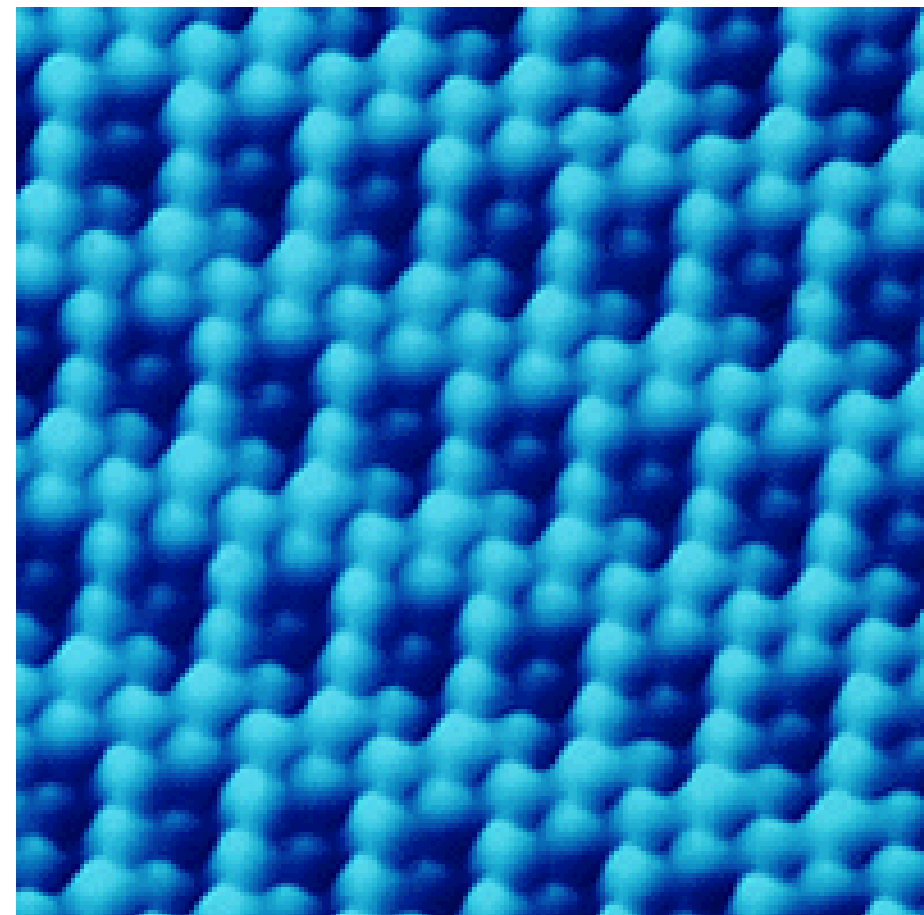
Gerd Binnig

Heinrich Rohrer

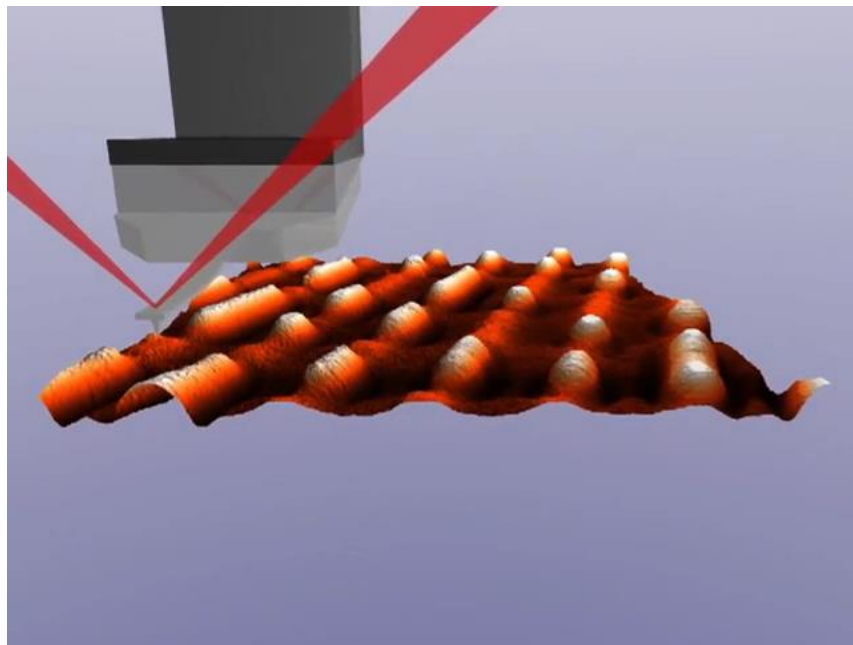
(Nobel-díj
1986)

Oxigén atomok rhodium
egy kristály felületén

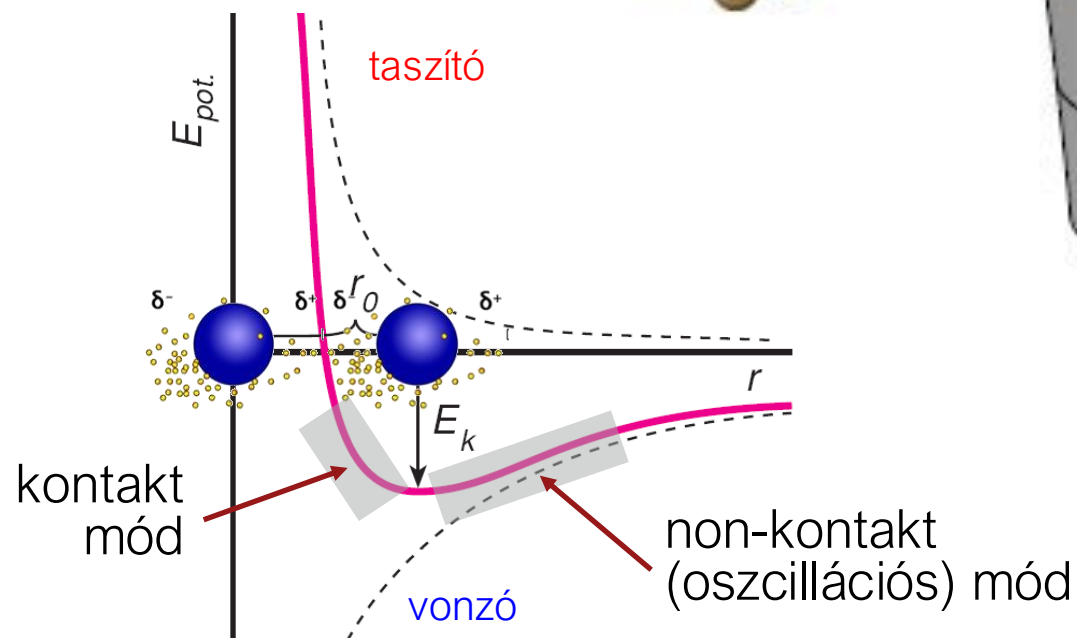

↔
a "nanovilág" léptéke:
1 nanométer

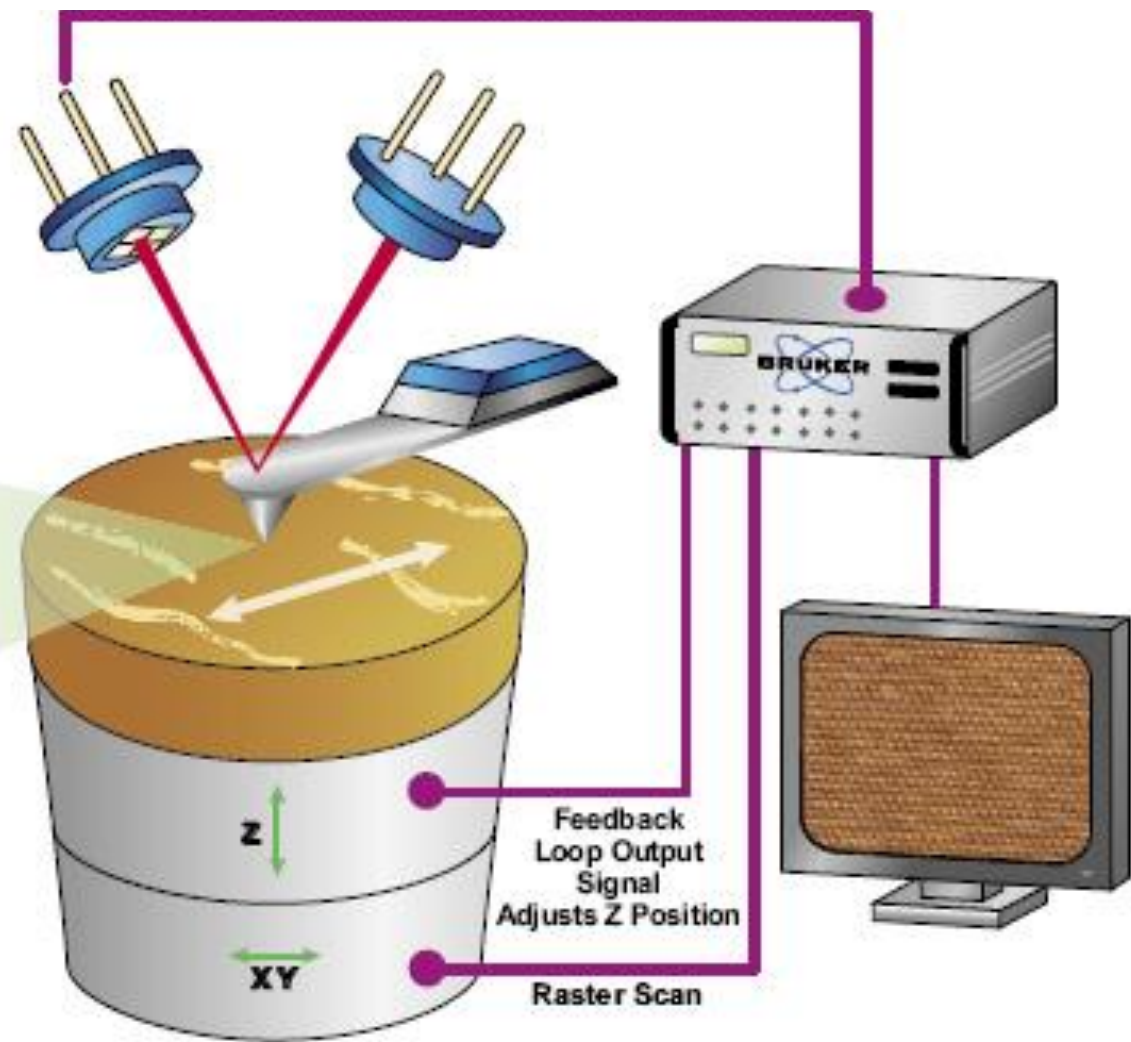
Az atomi erőmikroszkóp (AFM)

1. Van der Waals kölcsönhatás a tű és a minta atomjai között

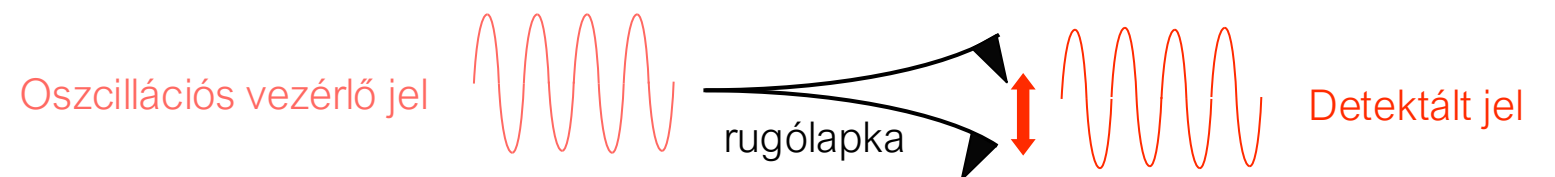
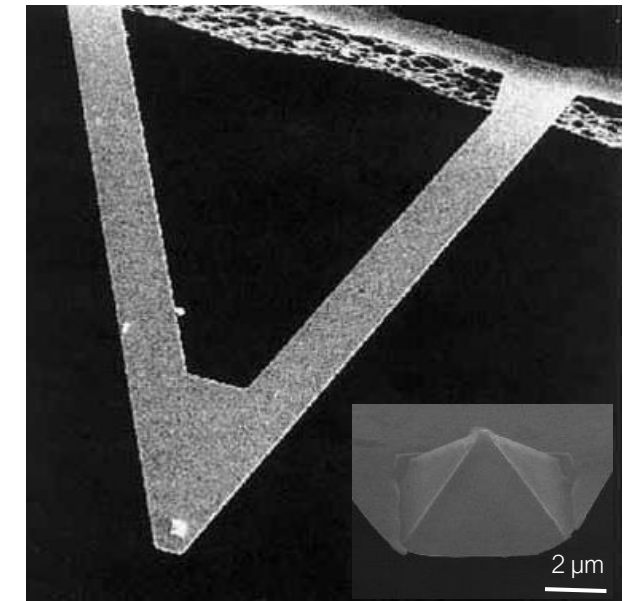
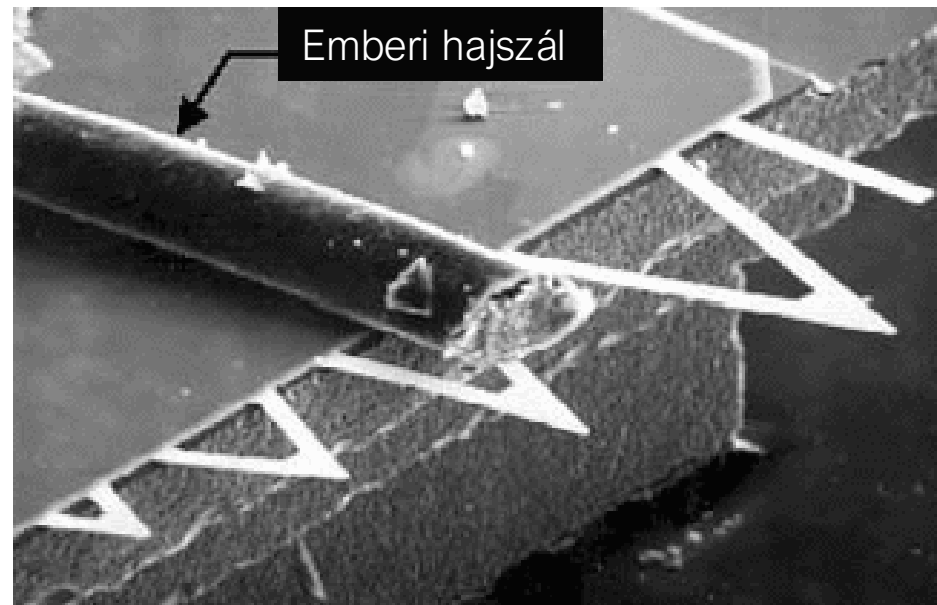
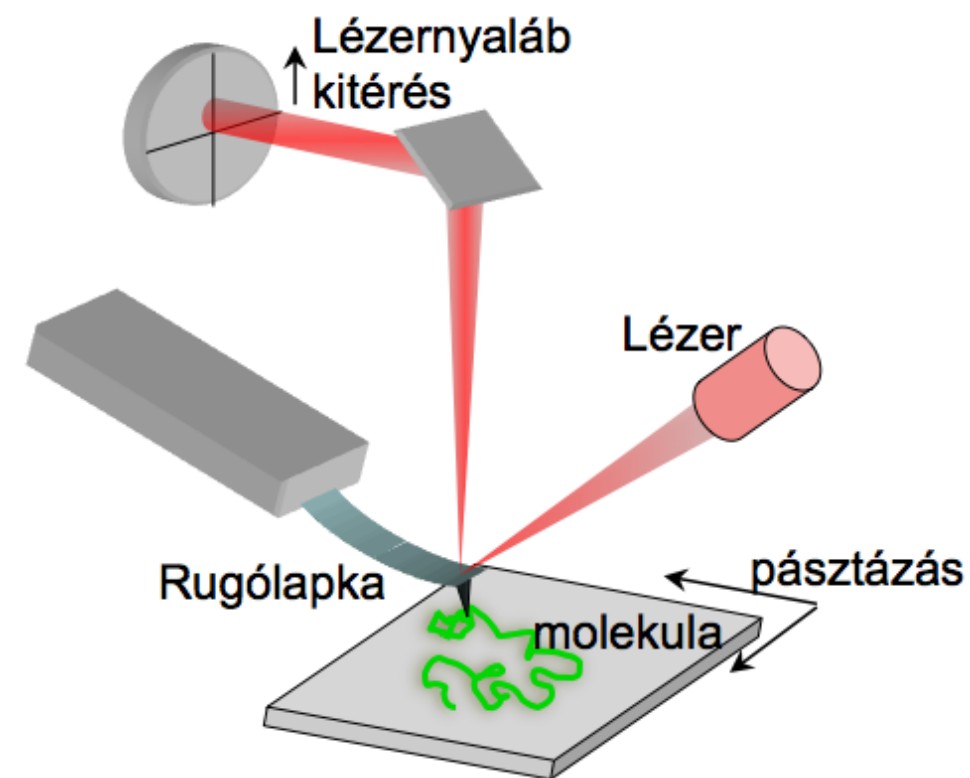
2. egy apró laprugó (rugólapka) elhajlását mérjük egy rávetülő lézerrel

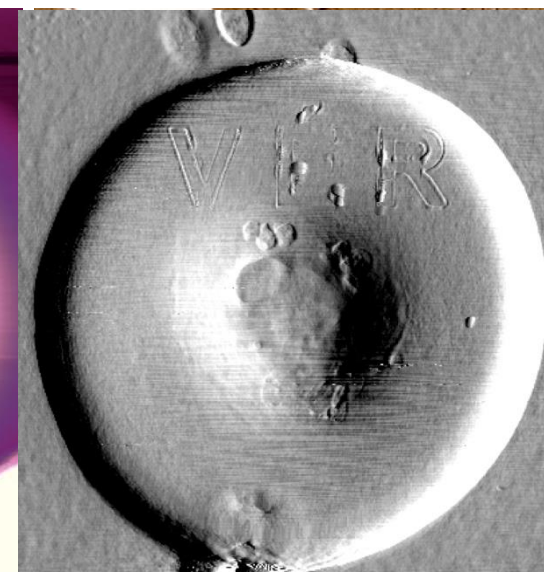
3. a mintát (vagy a rugólapkát) X-Y-Z irányokban mozgatva pásztázunk

Atomi erőmikroszkóp (AFM)

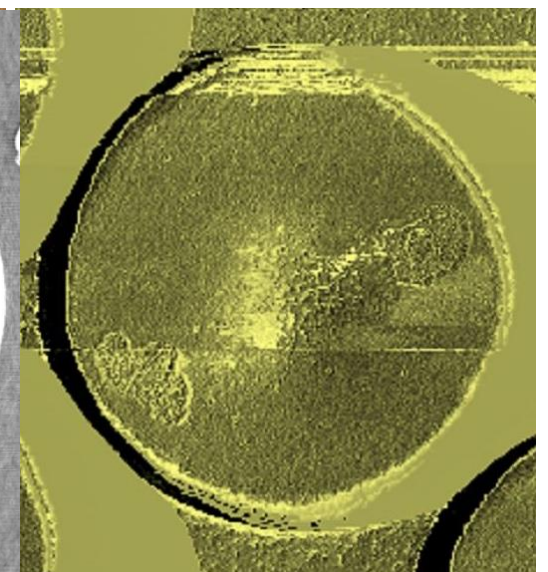
AFM működése

Magasság kontraszt

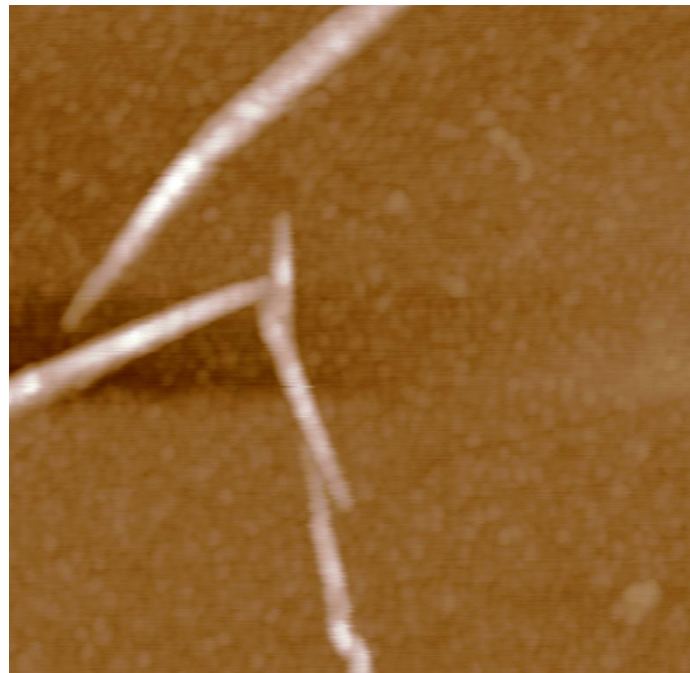

Amplitudó kontraszt

Fázis kontraszt

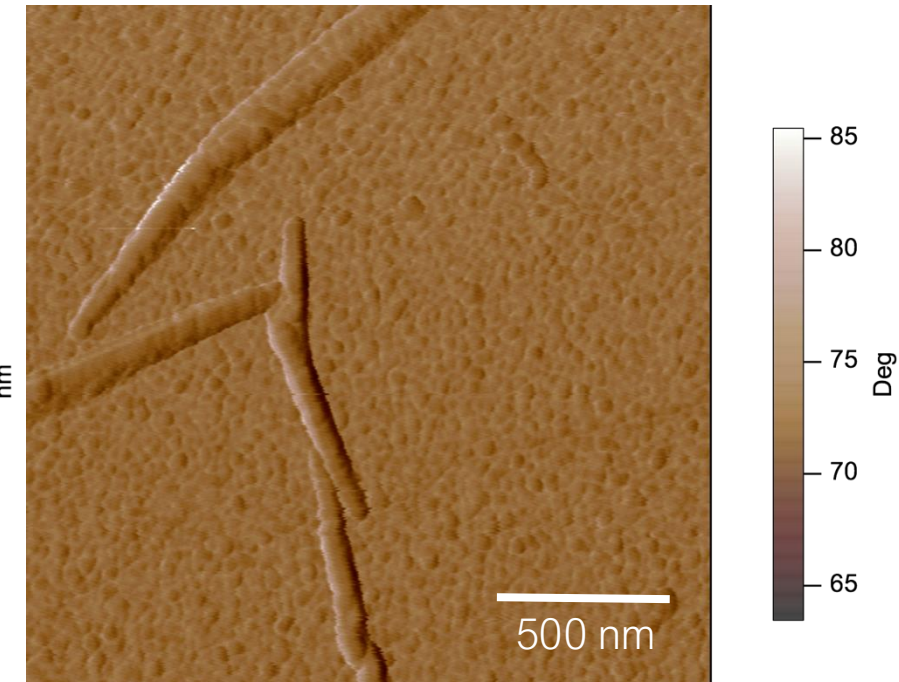
Kontrasztmechanizmusok

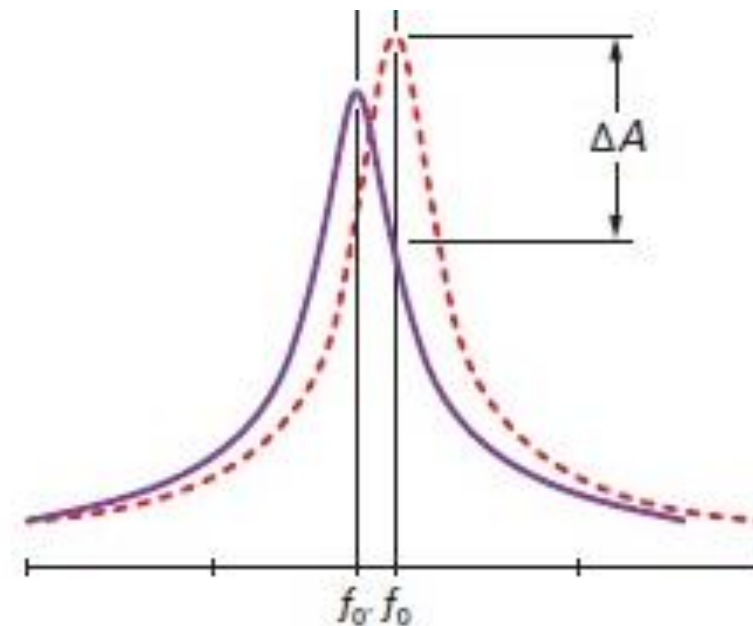
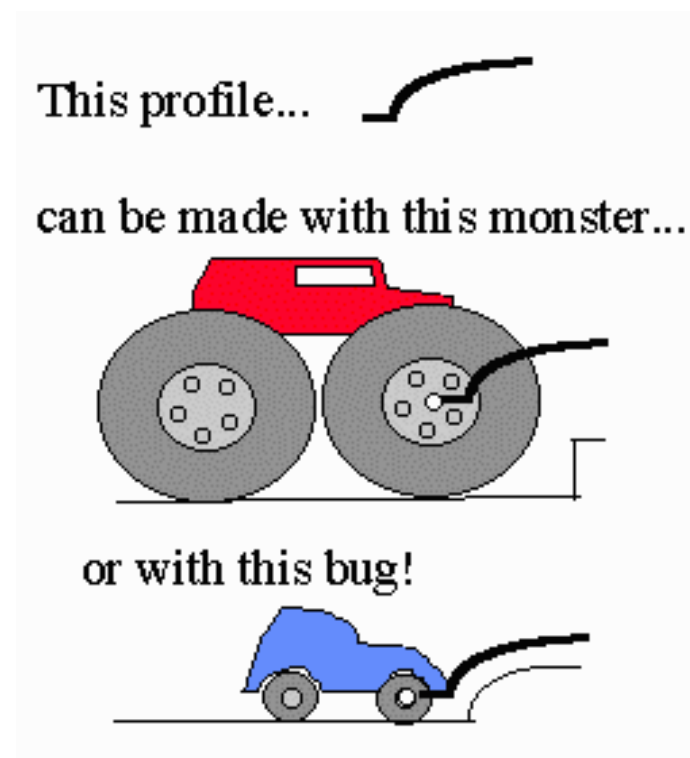
magasság kontraszt

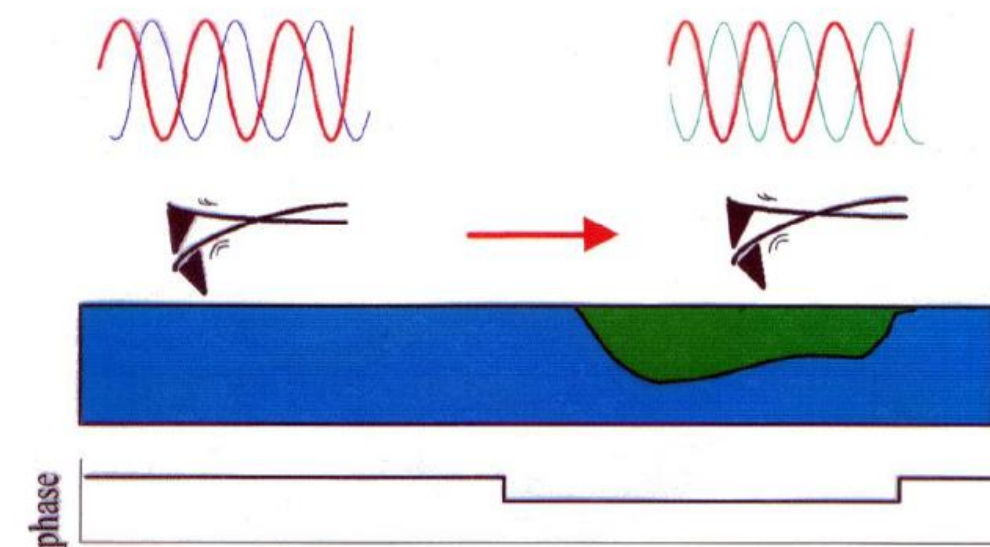
amplitúdó kontraszt

fázis kontraszt

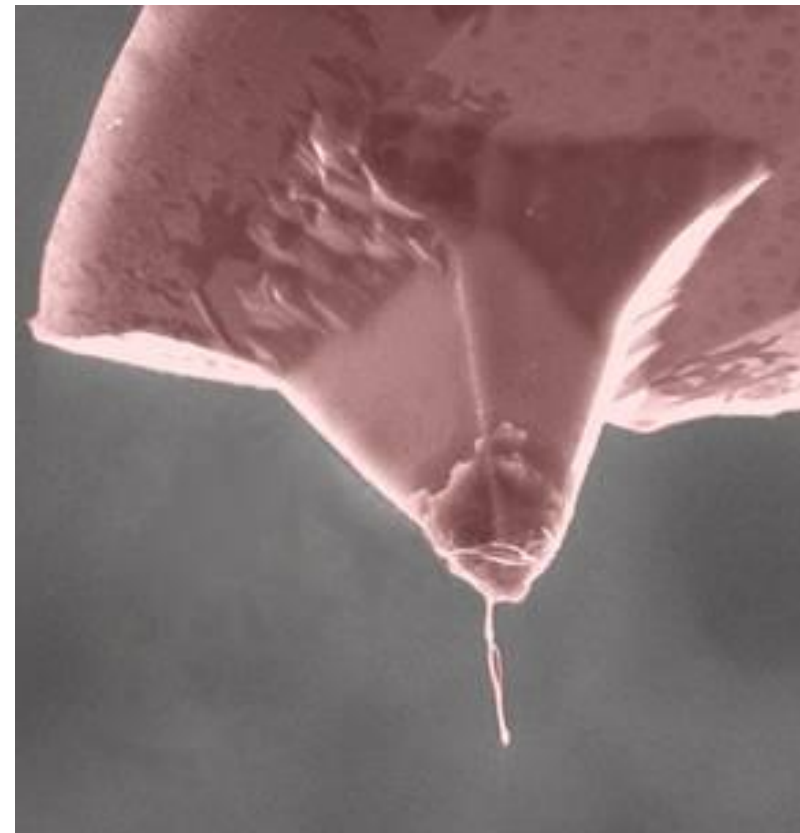
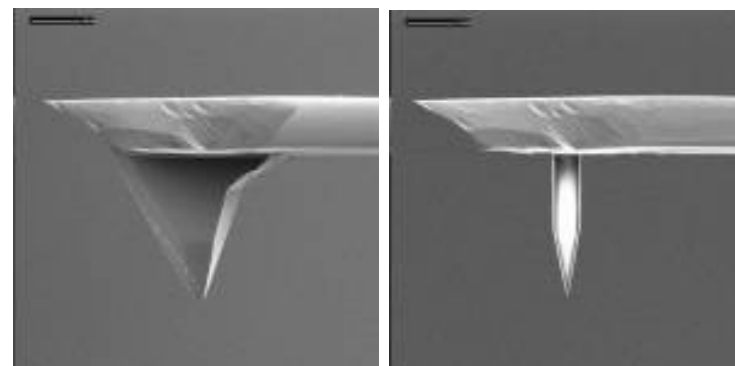
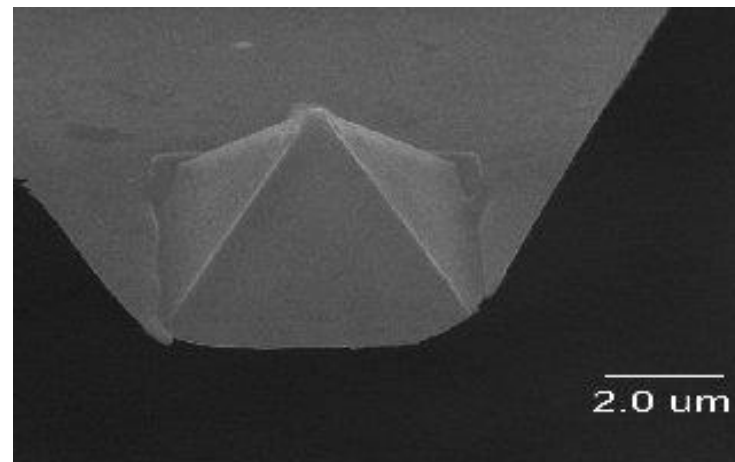
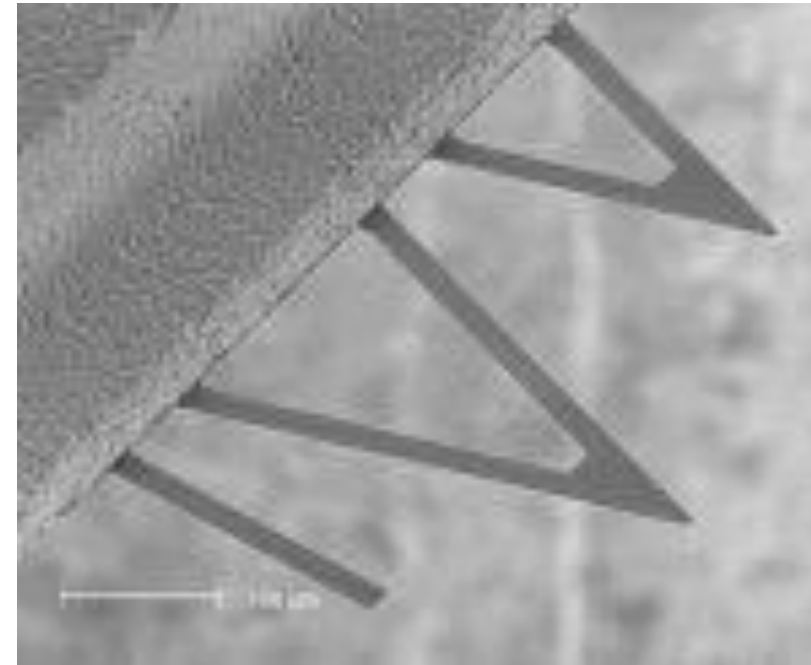
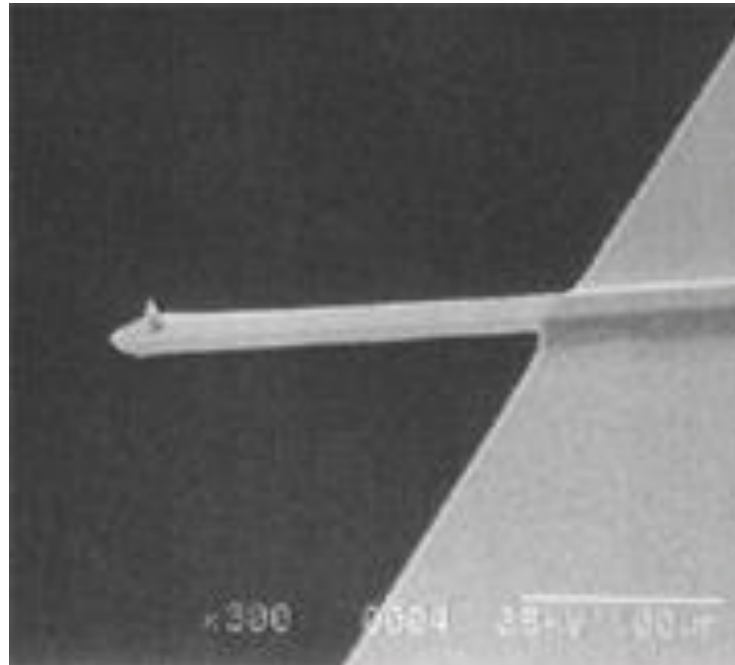
külső erők jelenlétében
„elhangelődő” rezonanciagörbe

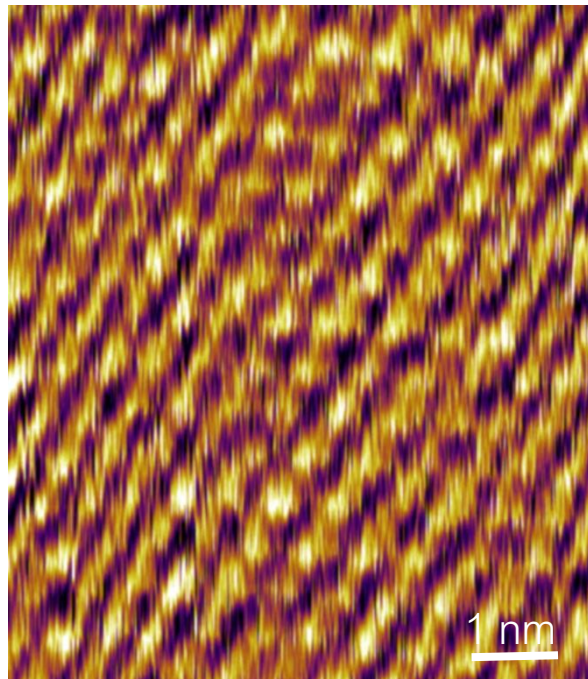
gerjesztő elektromos jel és a rugólapka
sajátrezgésének fáziskülönbsége

AFM Rugólapkák és tűk

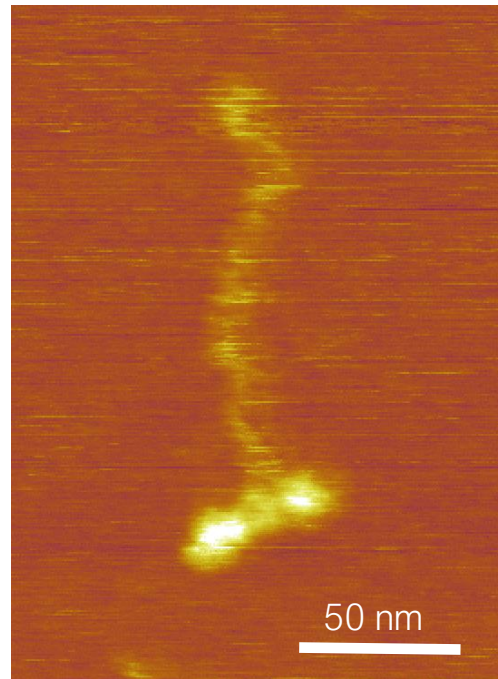
Az AFM kép térbeli feloldóképességét a tű görbületi sugara határozza meg

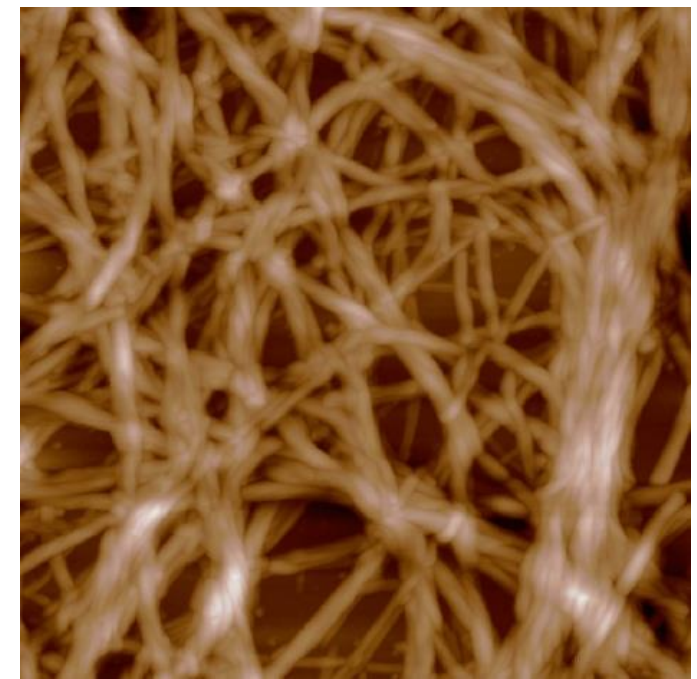
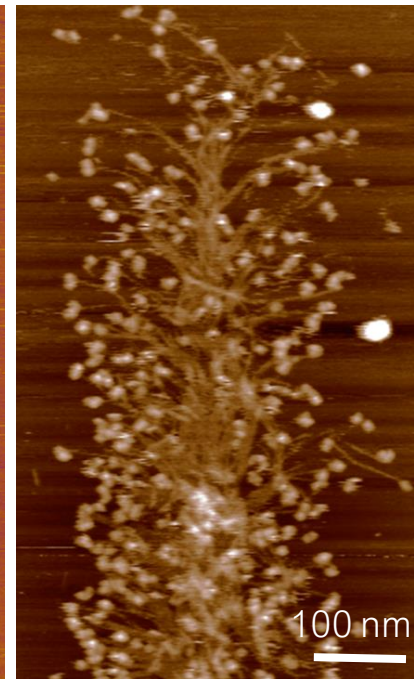
Atomok, molekulák, komplexek AFM képe

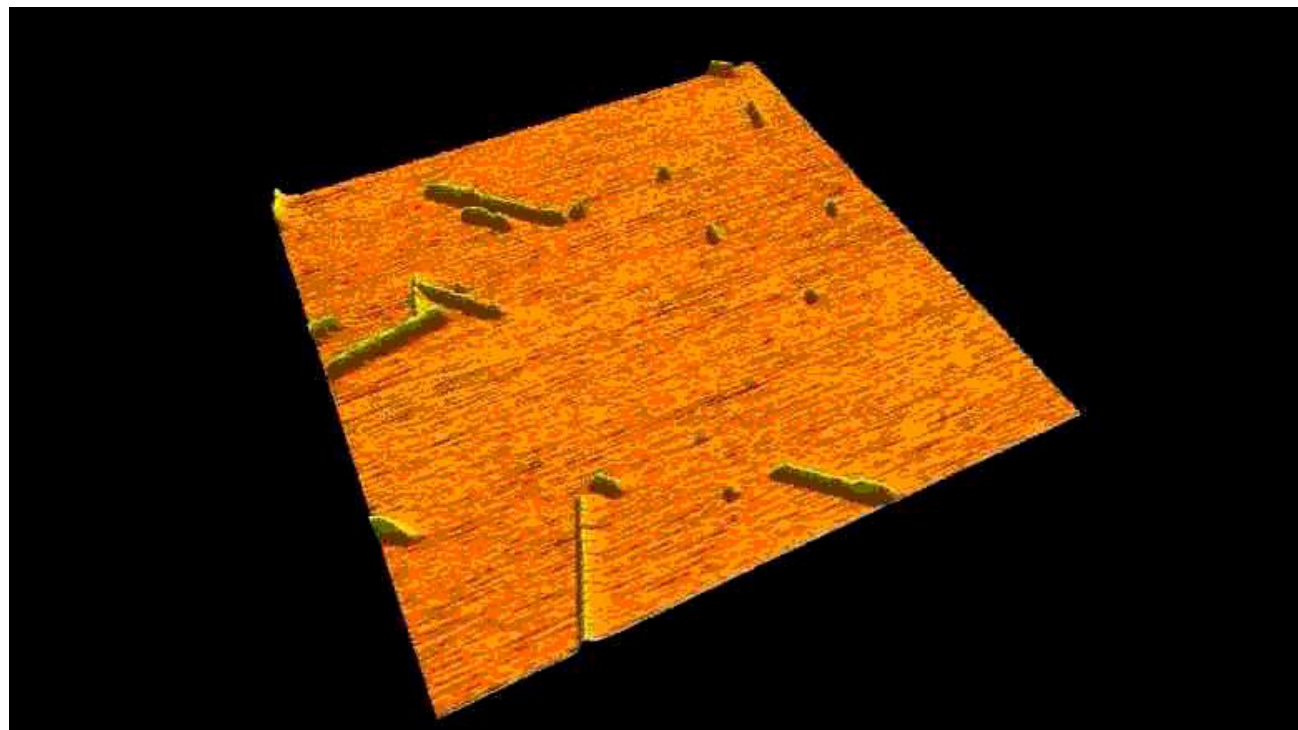
Csillám

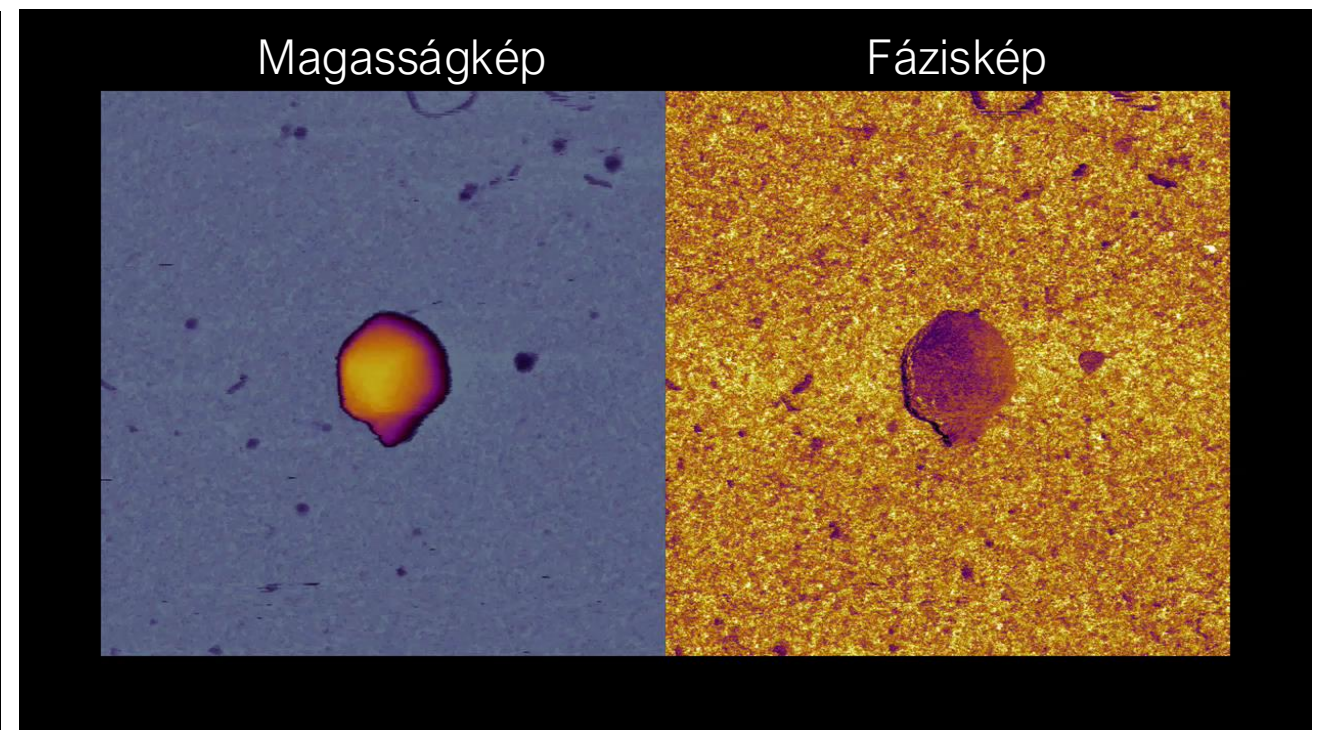
Miozinmolekula és filamentum

Amiloid β 1-40 fibrillumok

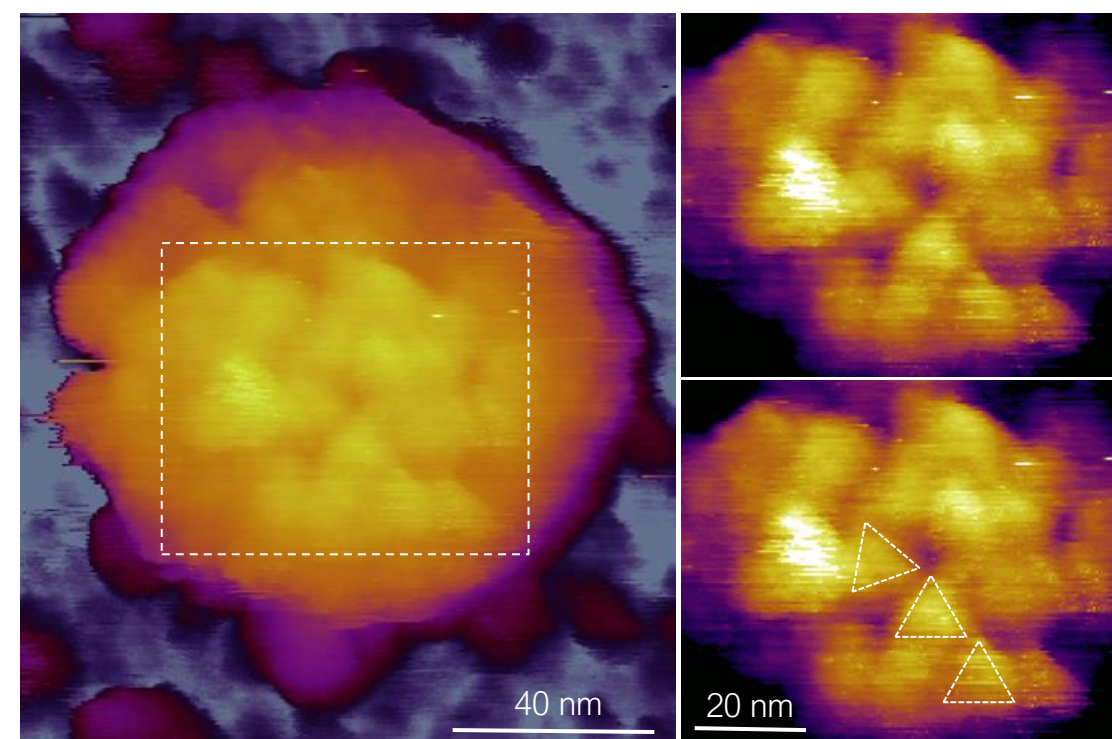
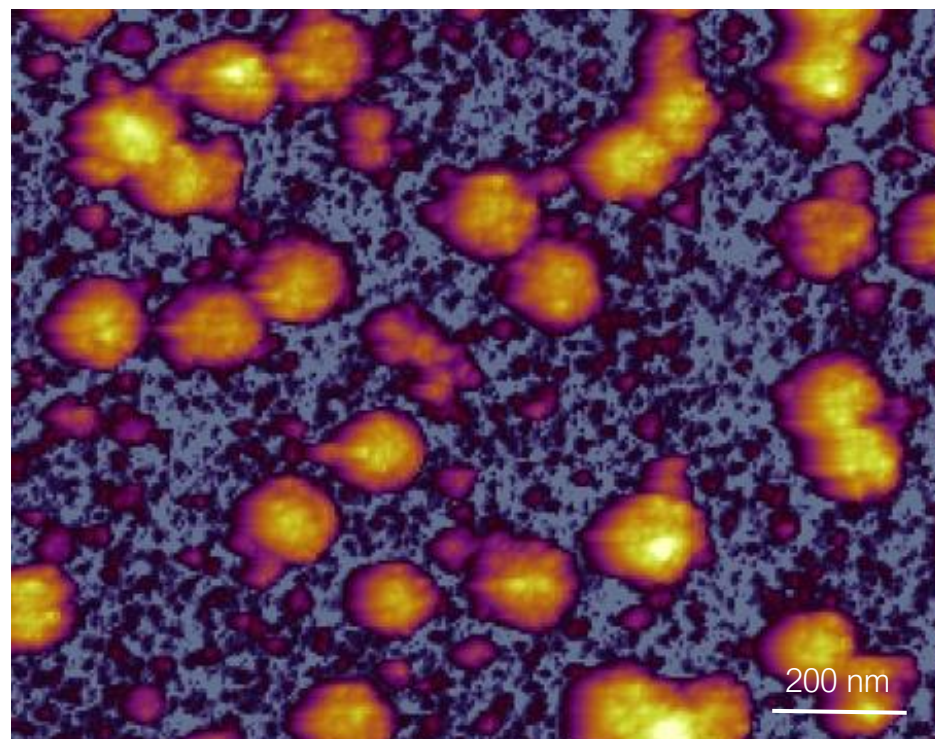
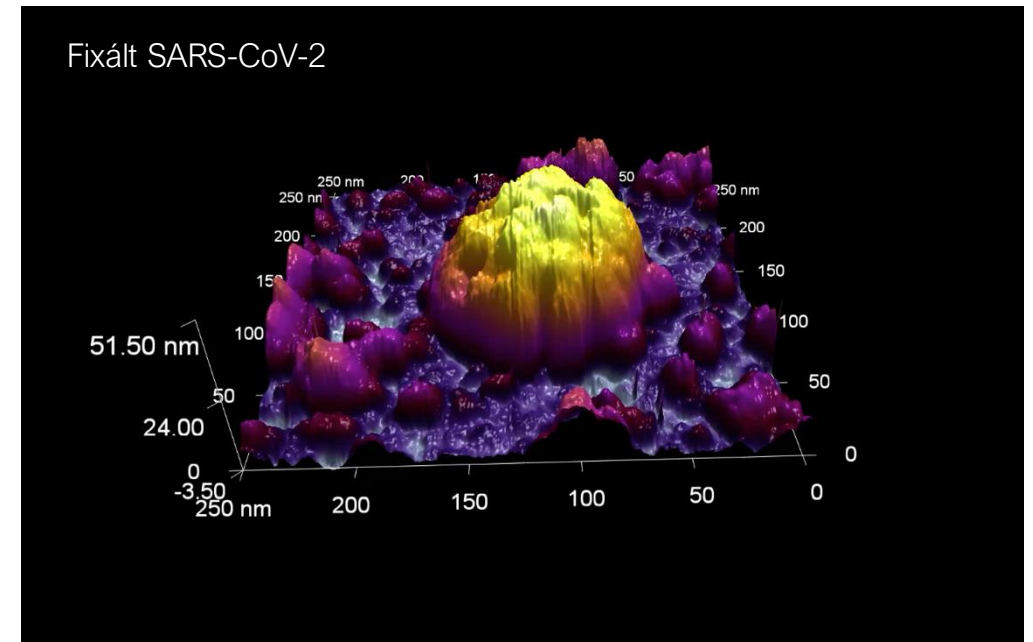
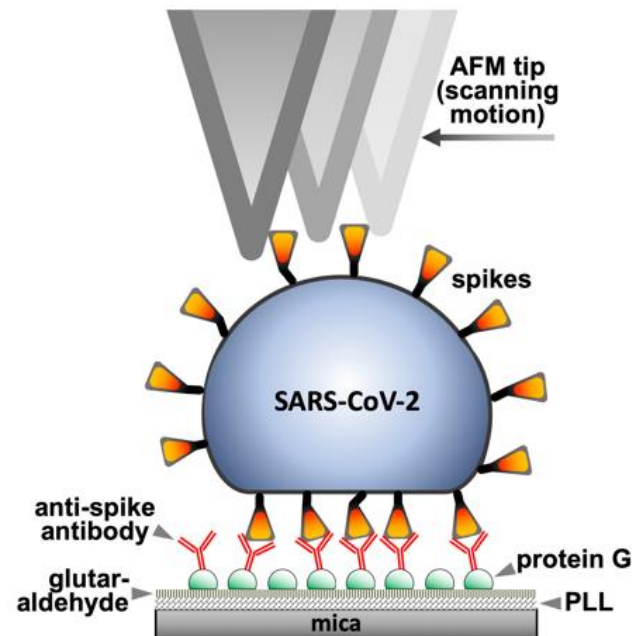
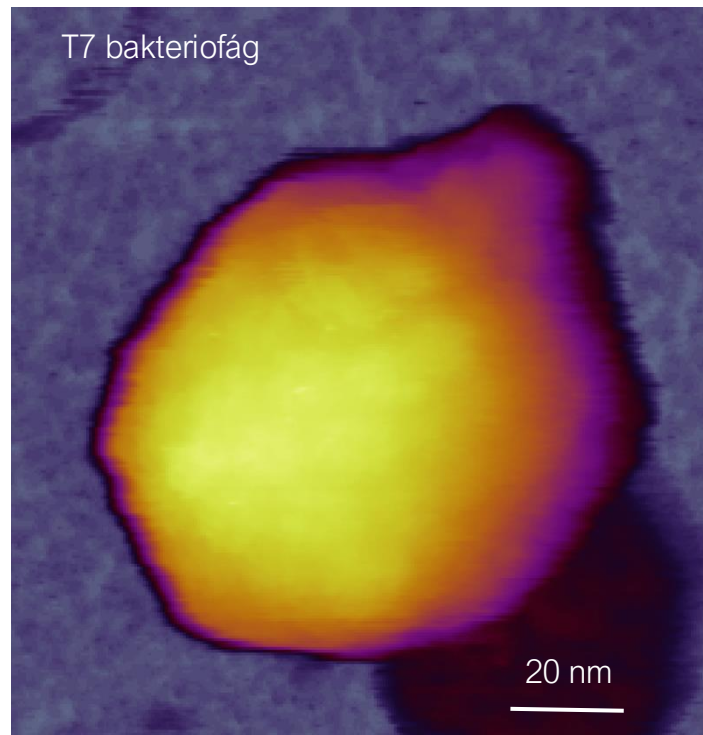

Amiloid fibrillumok növekedése

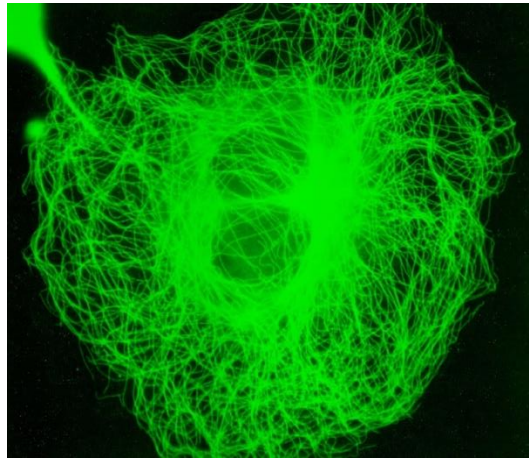
Vírus DNS kilökődése

SARS-CoV-2 vírusok AFM vizsgálata

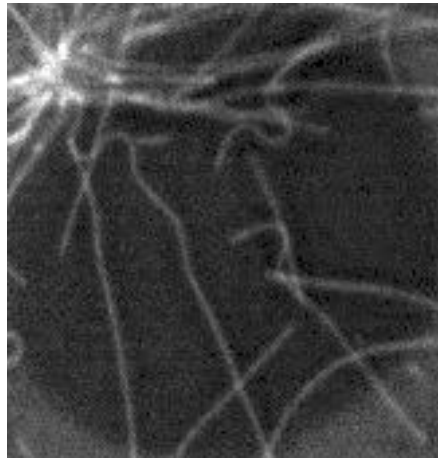

Molekulák - miért egyenként?

1. Egyéneket (tér- és időbeli trajektóriák) azonosíthatunk sokaságban

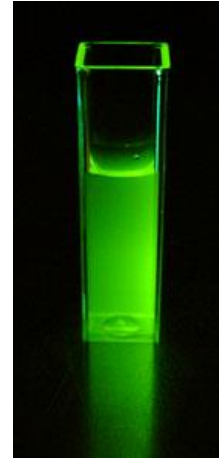

Sokaság - mikrotubuláris rendszer

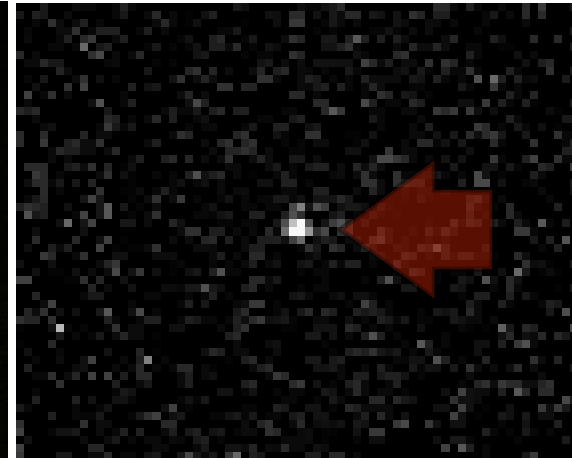

Egyedi mikrotubulusok - treadmilling

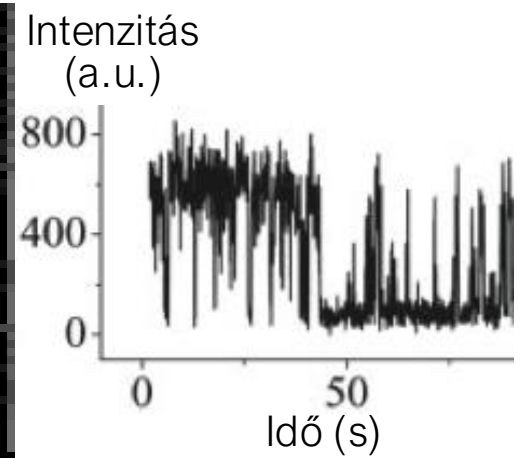
2. Sztochasztikus folyamatokat ismerhetünk meg

Sokaság - intenzitás

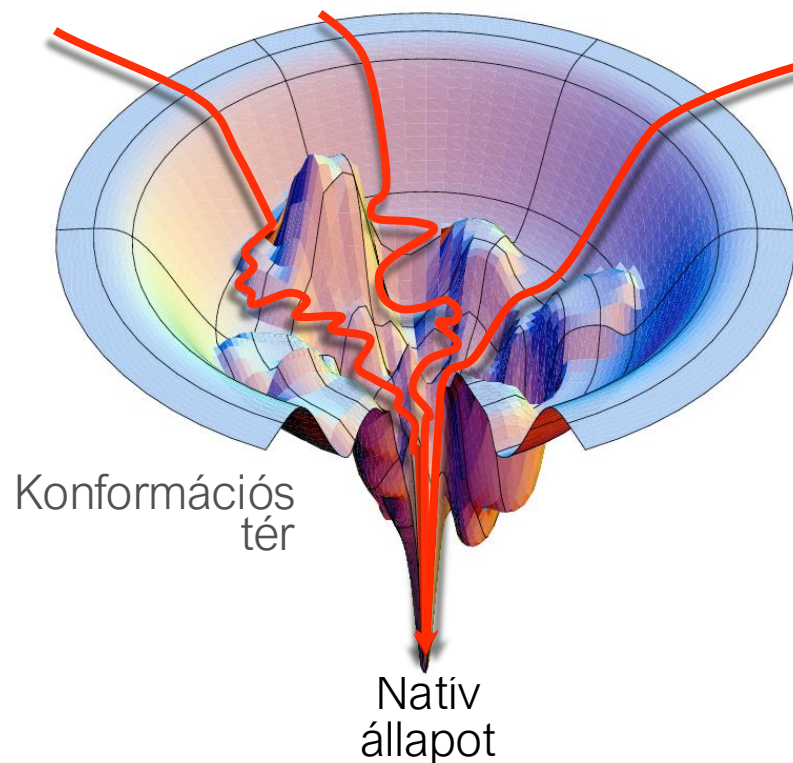

Egyedi kvantumpont - pislogás ("blinking")

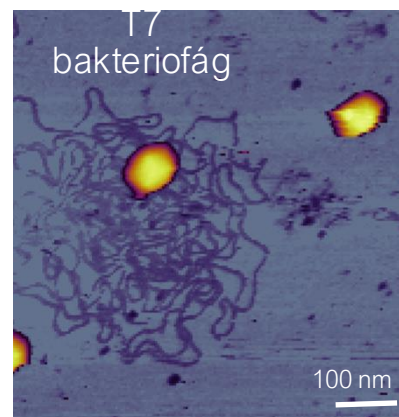
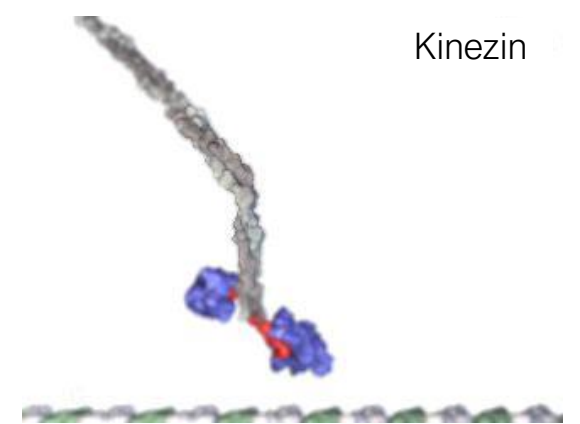

3. Párhuzamos útvonalakon zajló folyamatokat azonosíthatunk

Kigombolyodott állapot

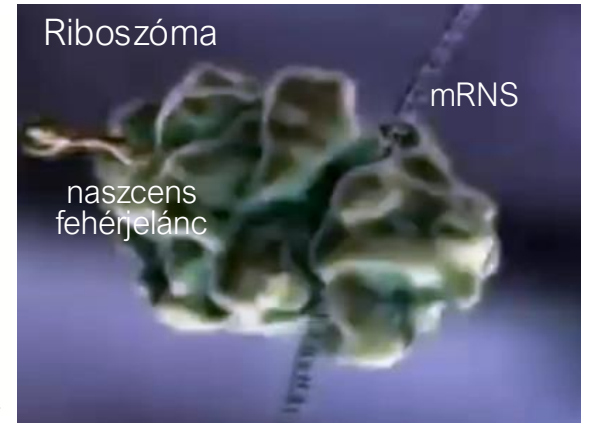
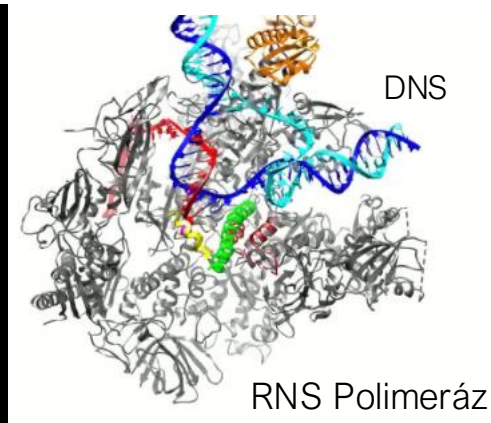
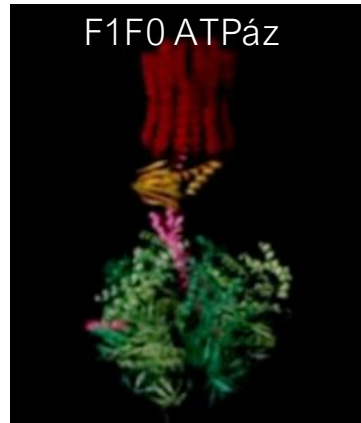

4. Biomolekulák mechanikáját jellemezhetjük

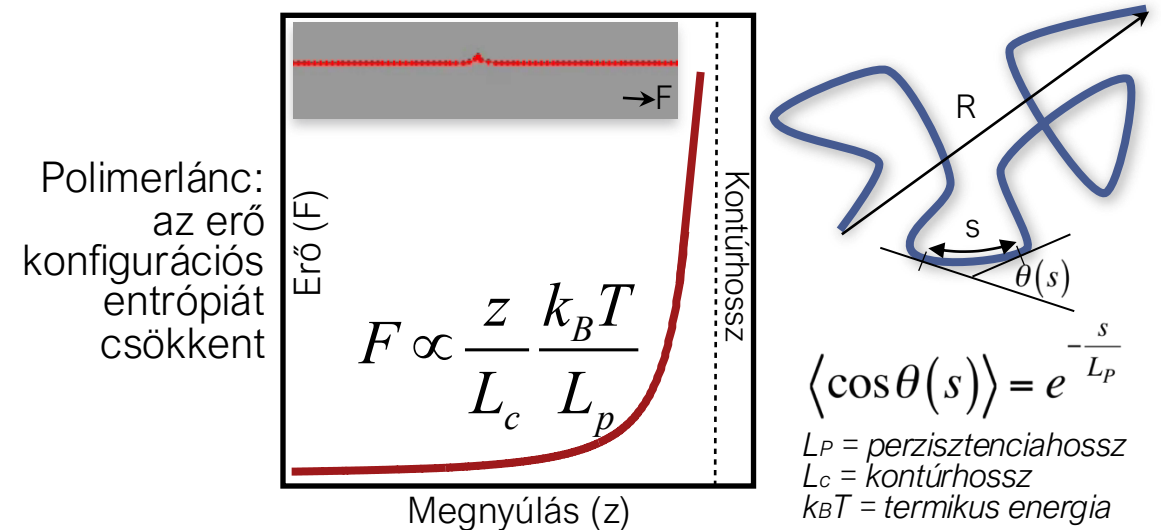
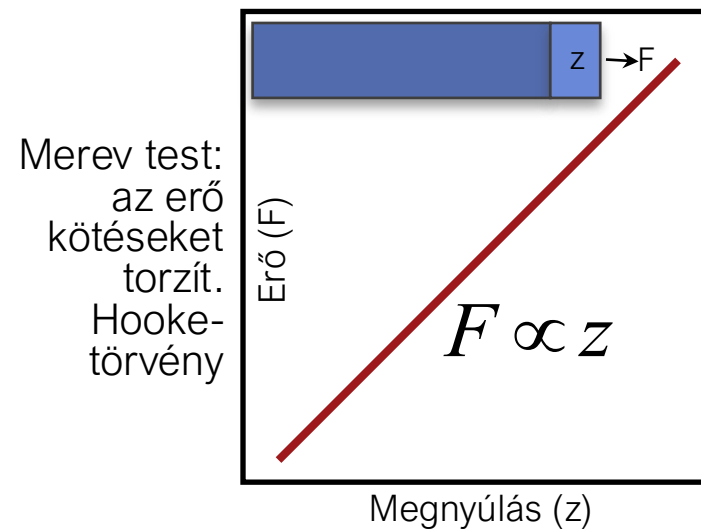

A mechanikai erő...

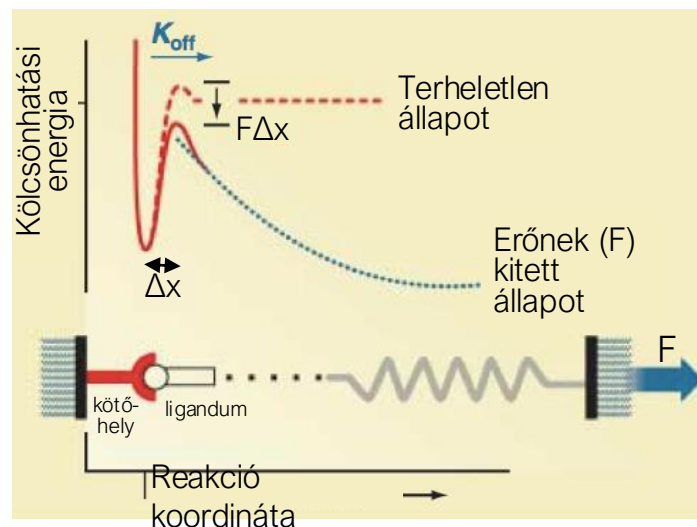
1) kifejlődik:

2) deformálja a szerkezetet:

3) kötéseket szakít fel:

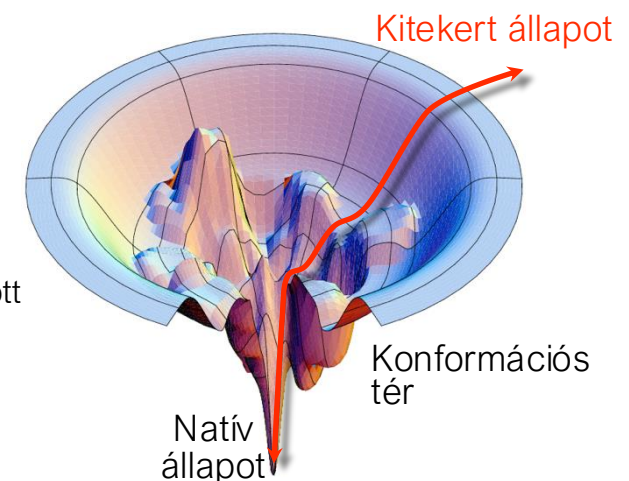

Terhelt kötés élettartama csökken:

$$\tau(F) = \omega e^{\frac{E_a - F\Delta x}{k_B T}}$$

ω = karakterisztikus idő
 E_a = aktivációs energia
 Δx = távolság a kötött és tanzíciós állapotok között

Kötés	Kovalens	H-híd, elektrosztatikus
Szakítási erő	~nN	~néhány 10 pN

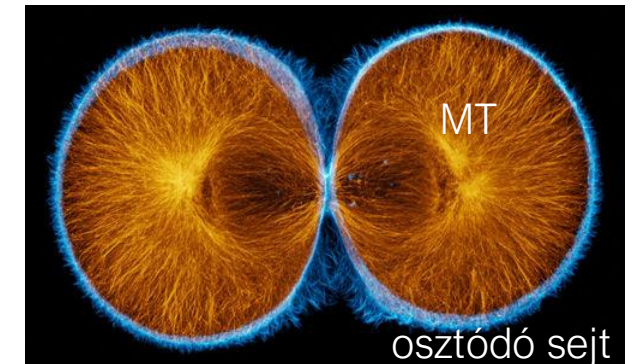
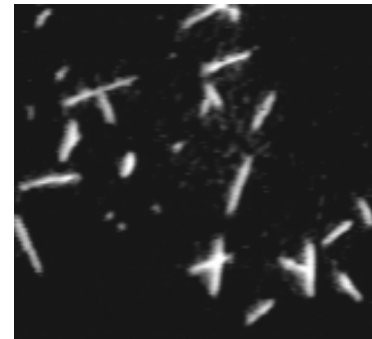

A polimerlánc egyensúlyi alakja és rugalmassága összefügg

Merev lánc

$$l_p \gg L$$

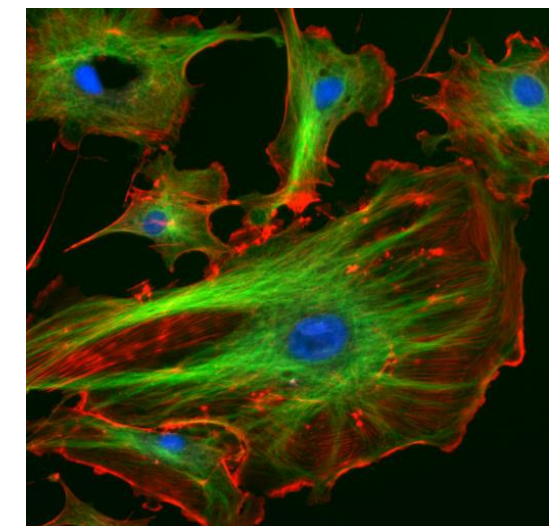
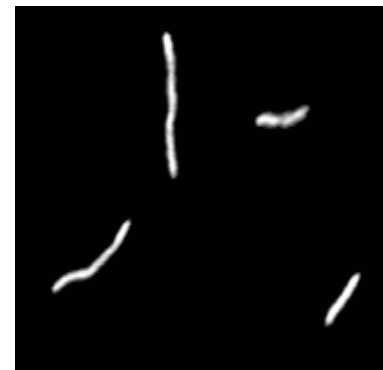
Mikrotubulus

Szemiflexibilis lánc

$$l_p \approx L$$

Mikrofilamentum

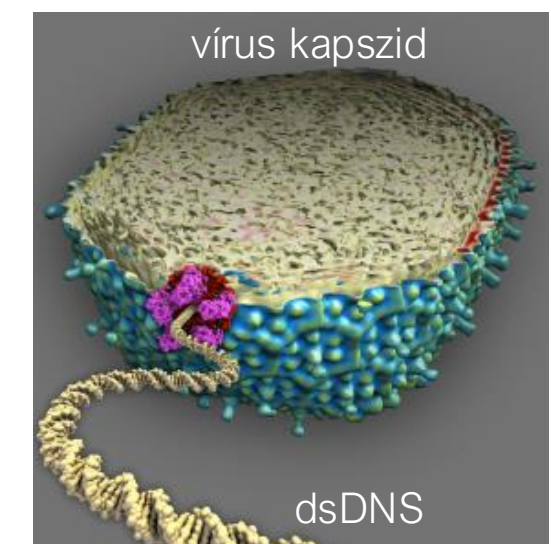
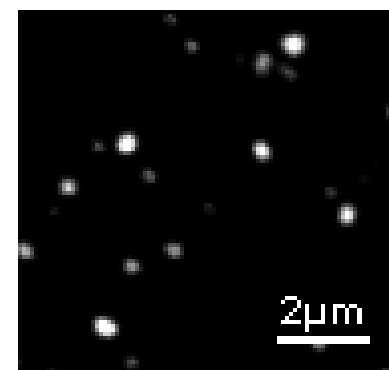
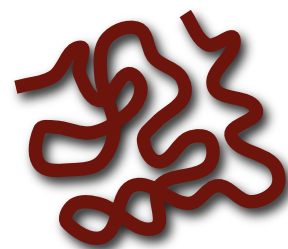

aktin
tubulin

Flexibilis lánc

$$l_p \ll L$$

DNS

l_p = perzisztenciahossz
 L = kontúrhossz

A polimerlánc erővel kinyújtható

$$F \propto \frac{R}{L} \frac{k_B T}{l_P}$$

F = erő

l_P = perzisztenciahossz

k_B = Boltzmann állandó

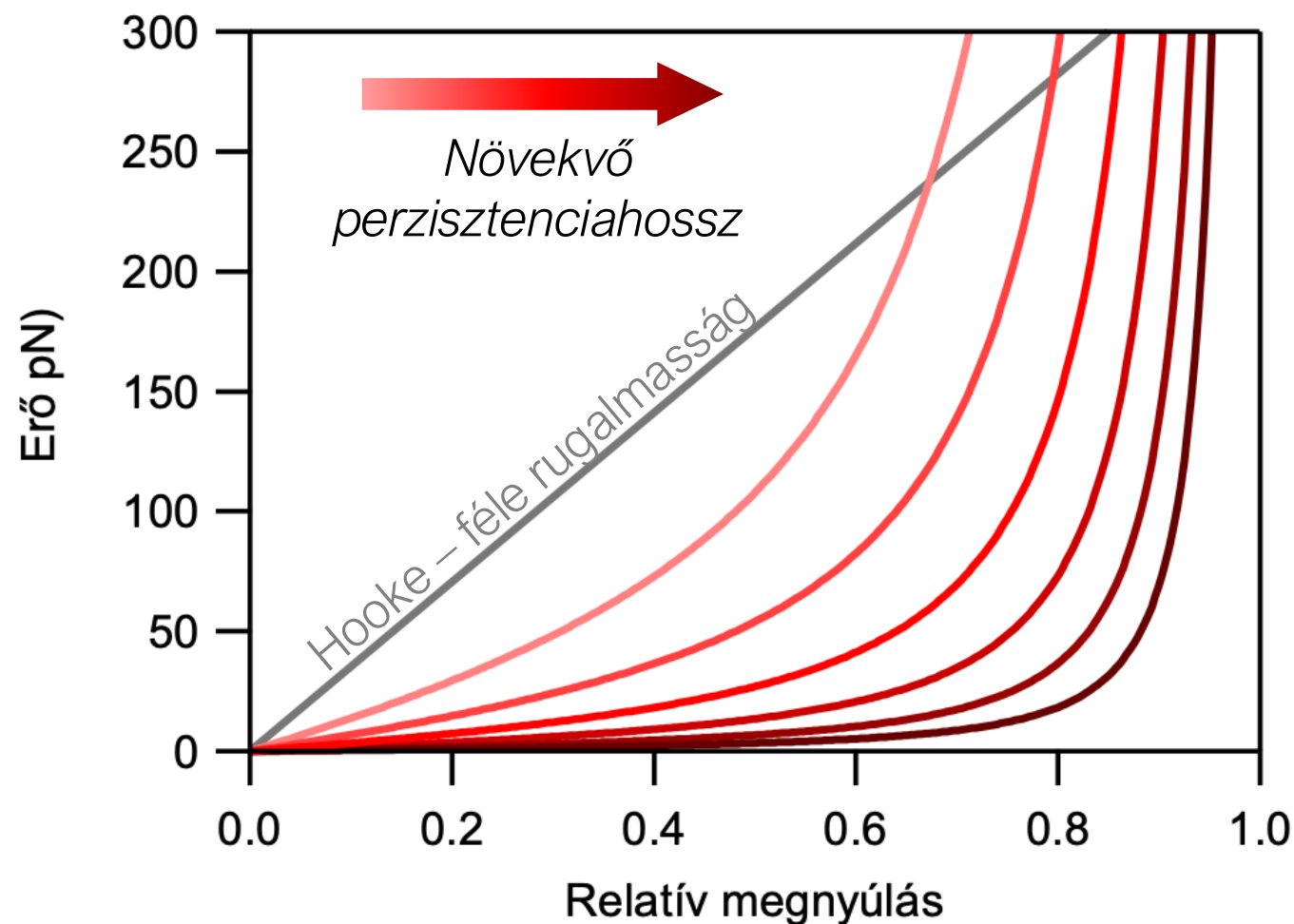
T = abszolút hőmérséklet

L = kontúrhossz

R = vég-vég hossz

R/L = relatív megnyúlás

Nemlineáris erőválasz

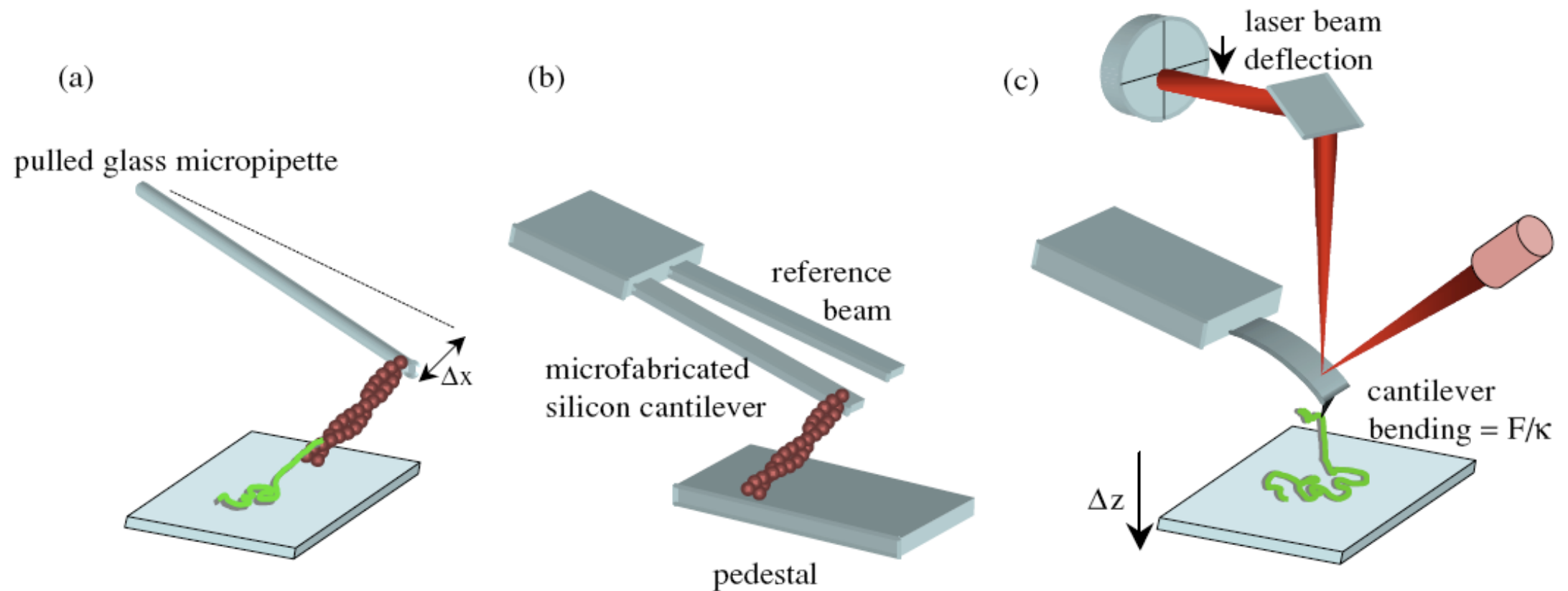

Gough-Joule effektus

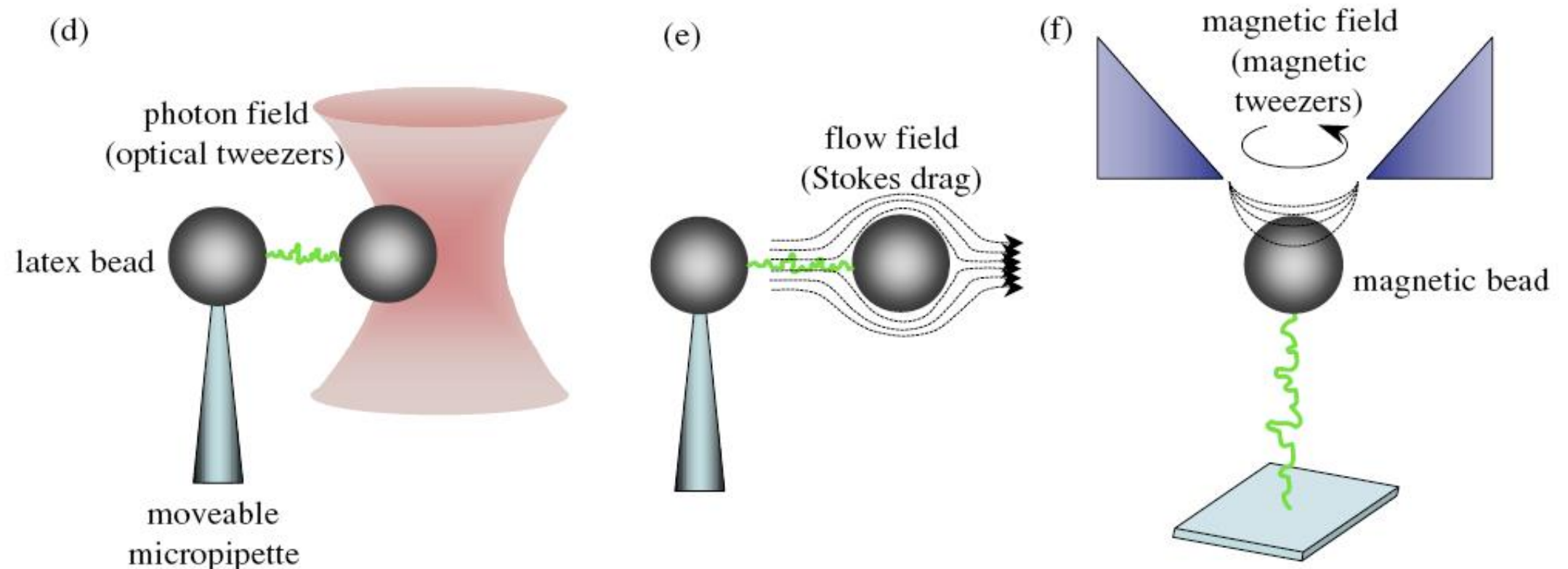

Egyedi molekulák manipulálása

Laprugó
módszerek:

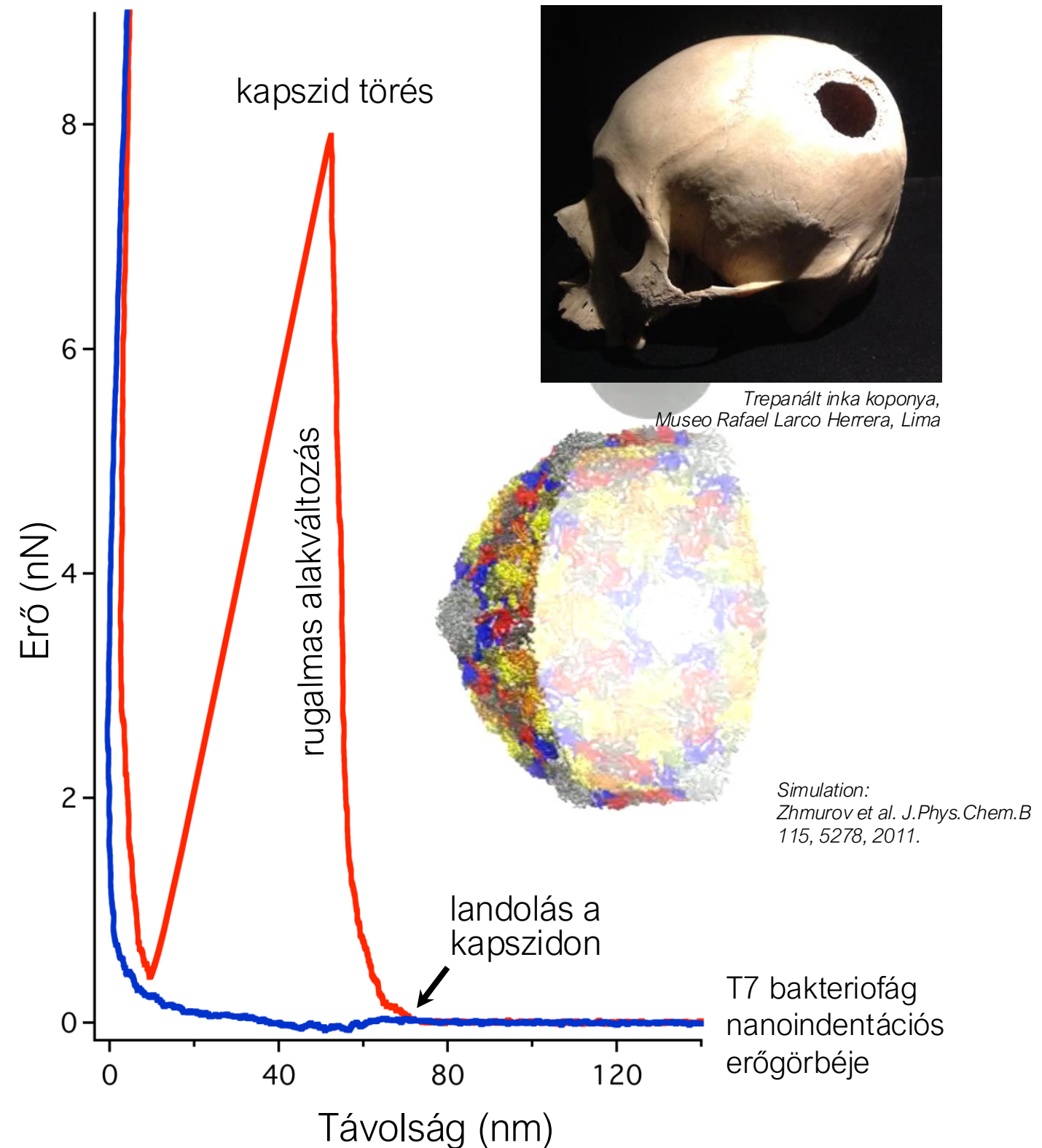
Mező alapú
módszerek:

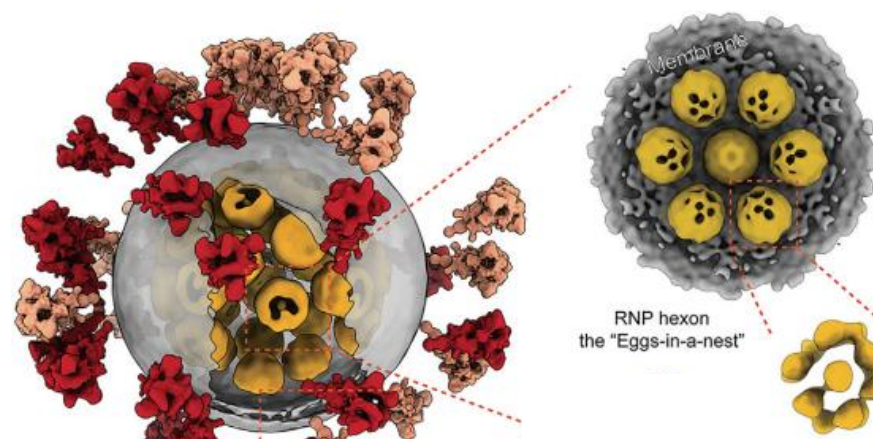
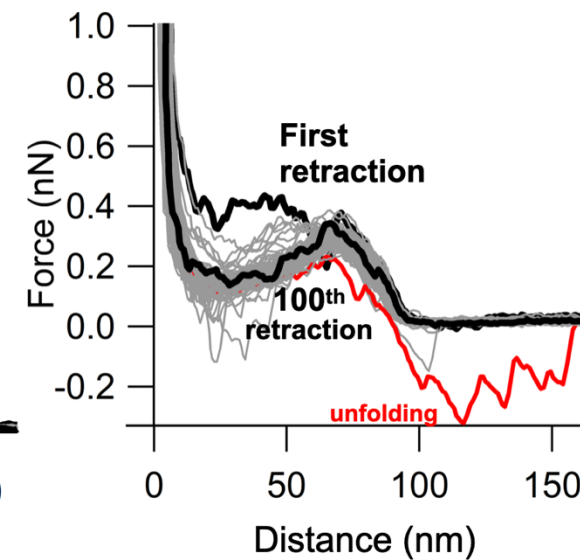
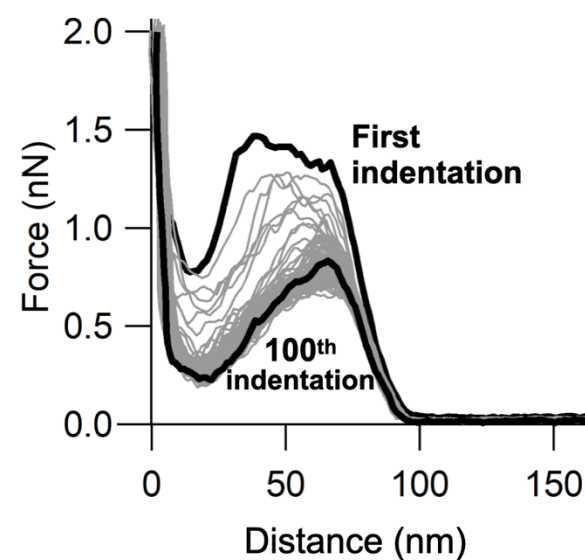
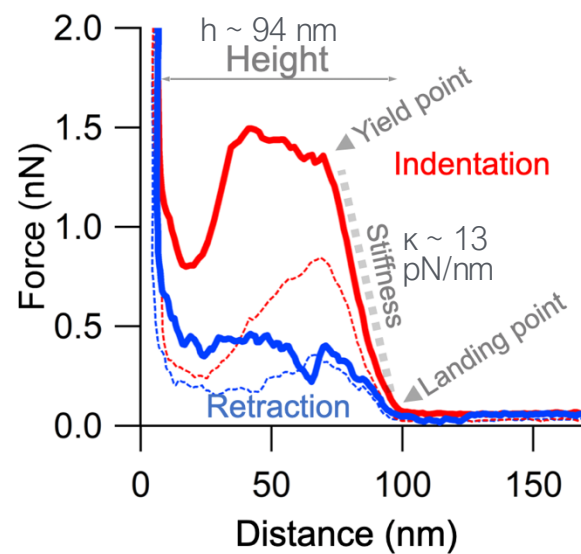
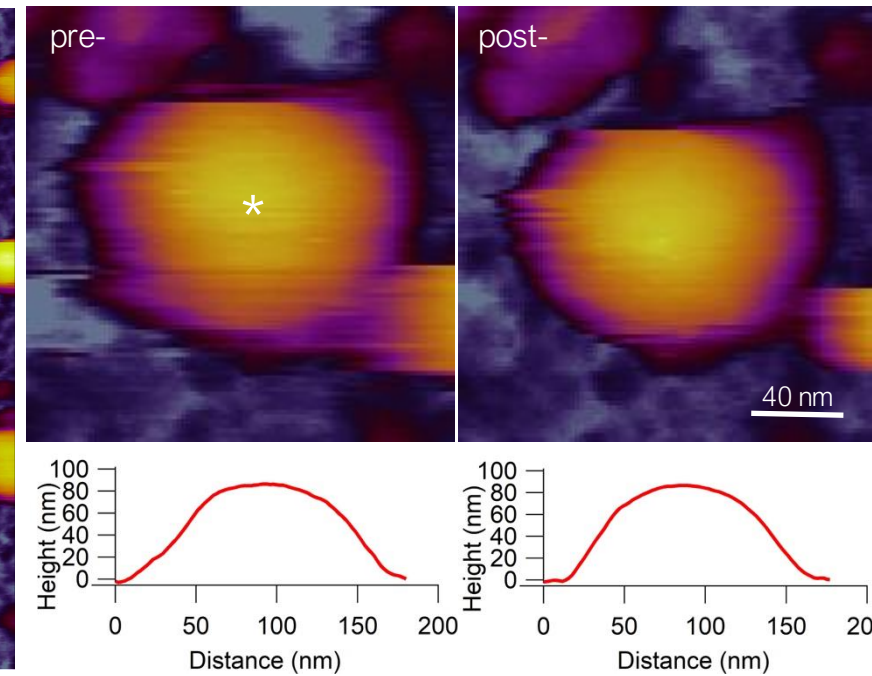
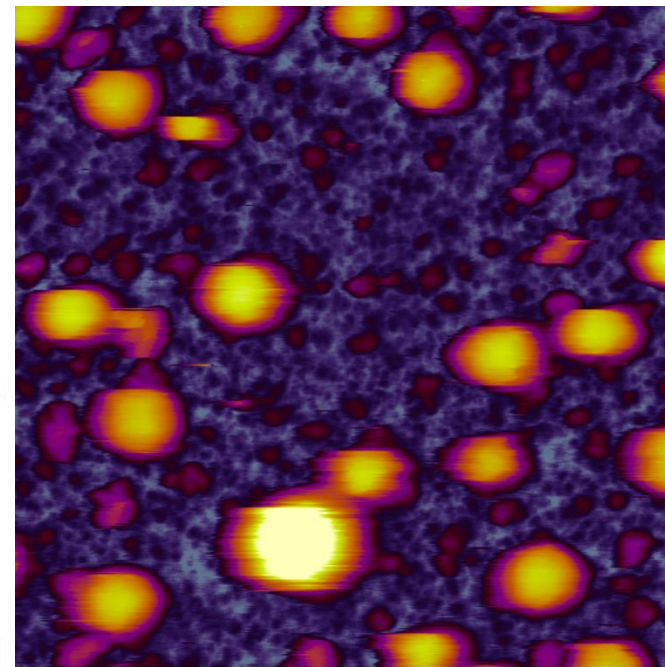
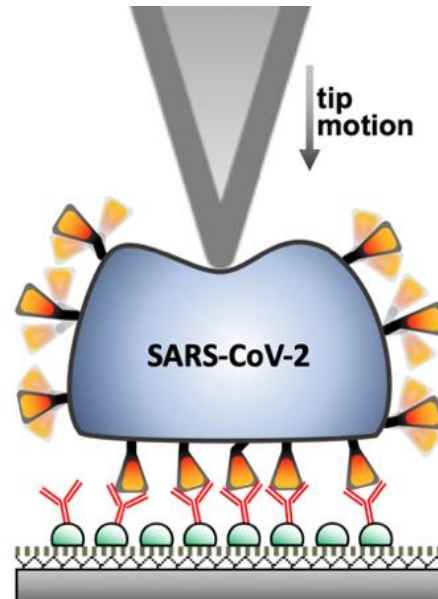
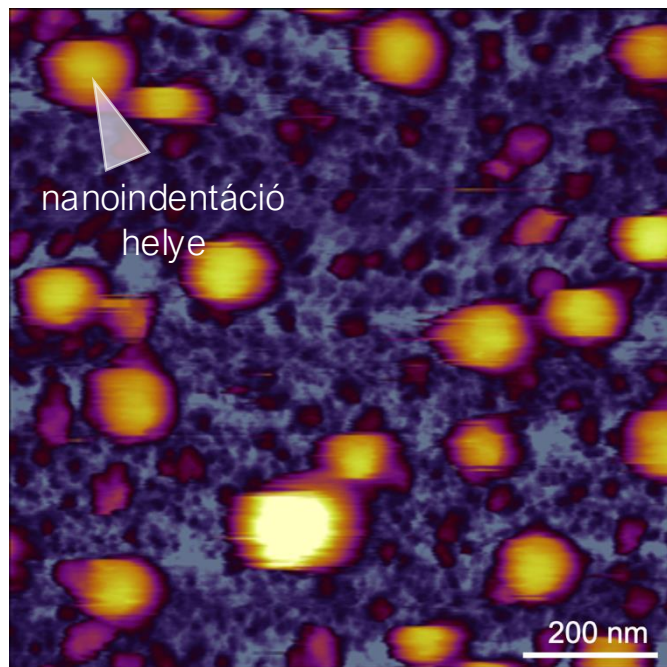
Egyedi vírusrészecske nanoindentáció AFM-mel

Video by Scixel for Pedro de Pablo, Madrid

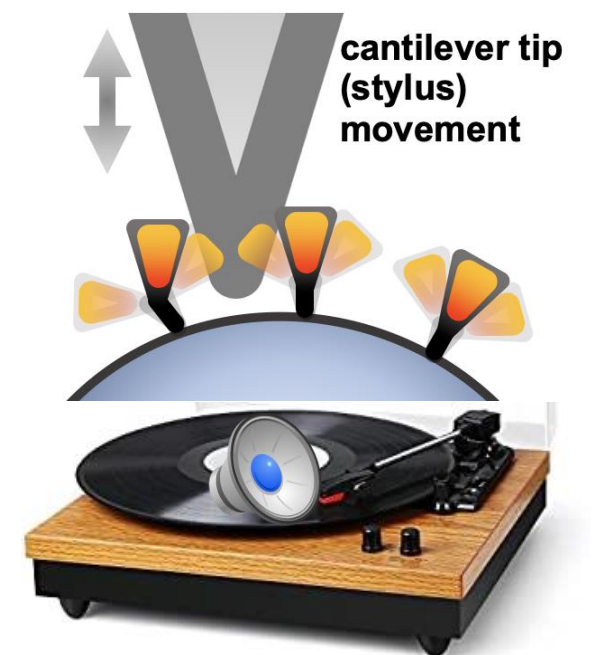
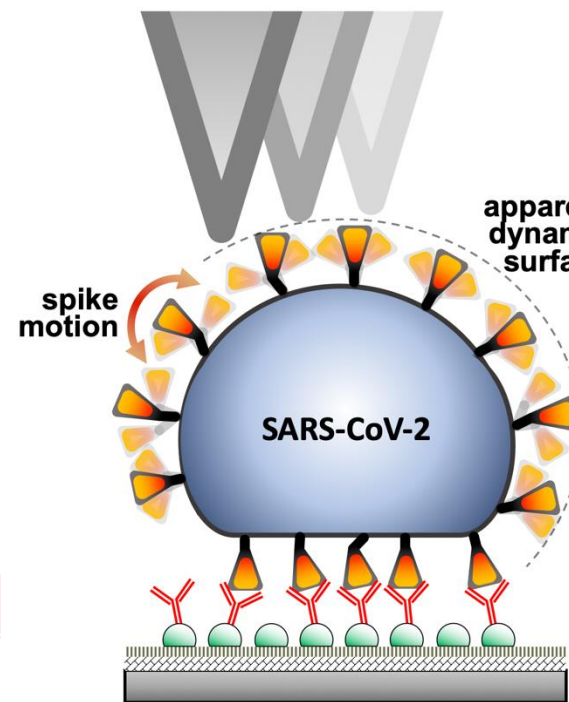
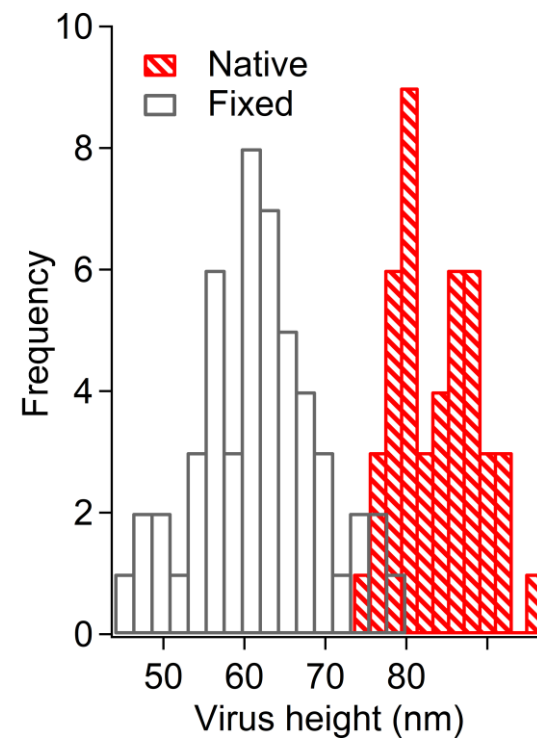
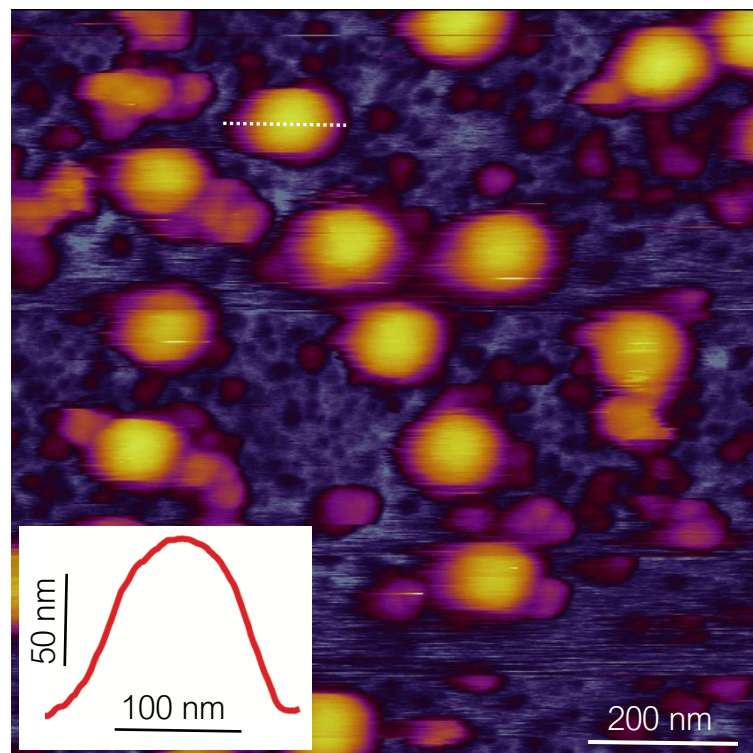
SARS-CoV-2 nanomechanika

Az RNP fészekszerű elrendeződése a SARS-CoV-2 virionban ellenállhat a nanoindentációnak

A koronavírus tüskék mozgását ”meghallgathatjuk”

Natív, “élő” minta

Különleges mikroszkóp alkalmazás: lézercsipesz

Einstein:
tömeg-energia
ekvivalencia

$$E = mc^2$$

Planck:
sugárzási
törvény

$$E = hf$$

Maxwell:
fény terjedési
sebessége

$$c = \lambda f$$

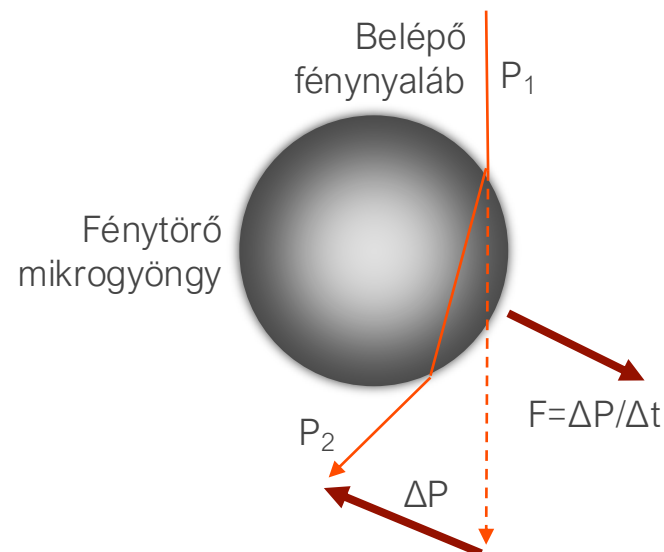
Louis-Victor-Pierre-Raymond, 7th duc de Broglie (1892-1987)

$$mc^2 = h \cdot \frac{c}{\lambda}$$

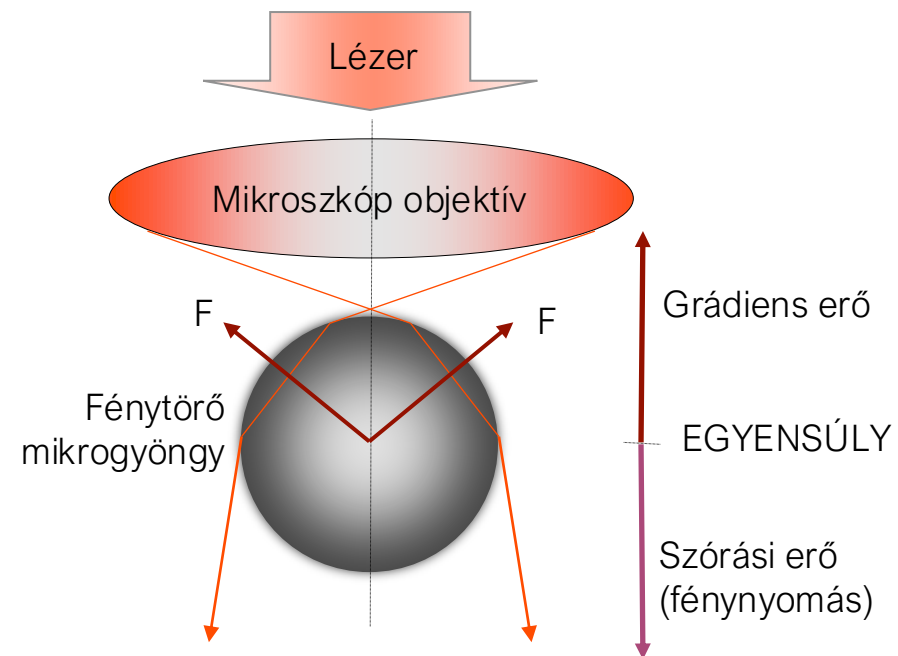
A foton impulzusa:

$$P = \frac{h}{\lambda}$$

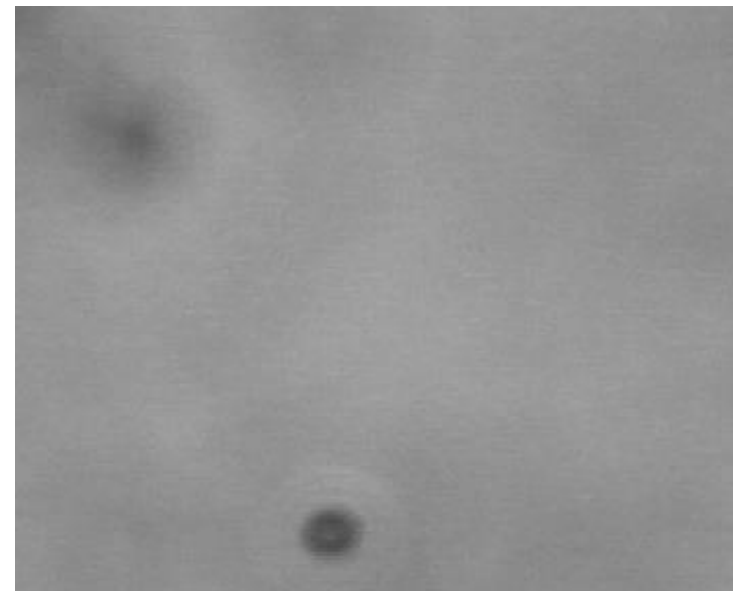
A refrakció fényimpulzus-változással (ΔP) jár:

Fénytörő részecskék “optikai erőkkel” megfoghatók:

Az optikai csipeszben a fotonok és a fénytörő részecske között impulzuscsere lép fel

3 μm átmérőjű latex (polistírol) mikrogöngyök optikai csipeszben

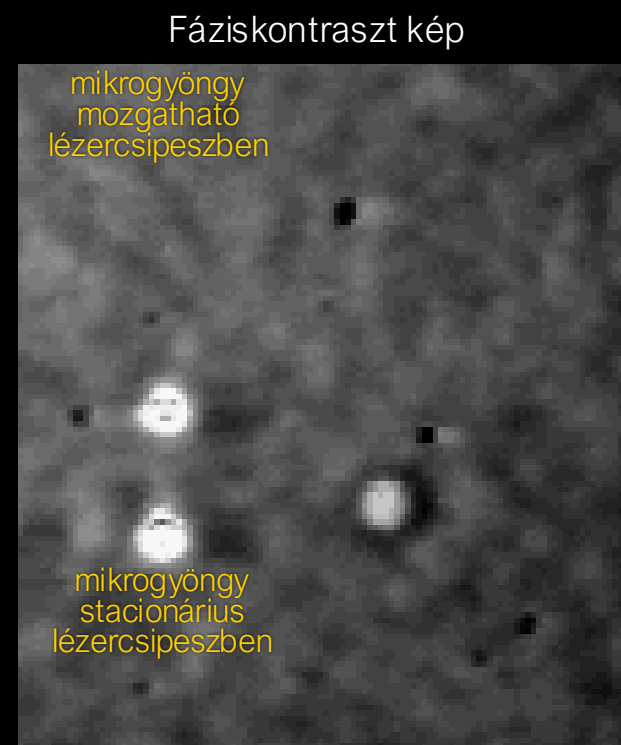
Biomolekula manipulálás fénnnyel

E. coli baktériumsejt

Aktin
filamentum

DNS

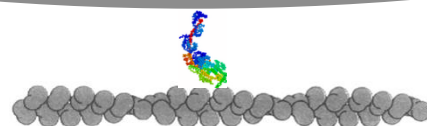

Fluoreszcencia kép

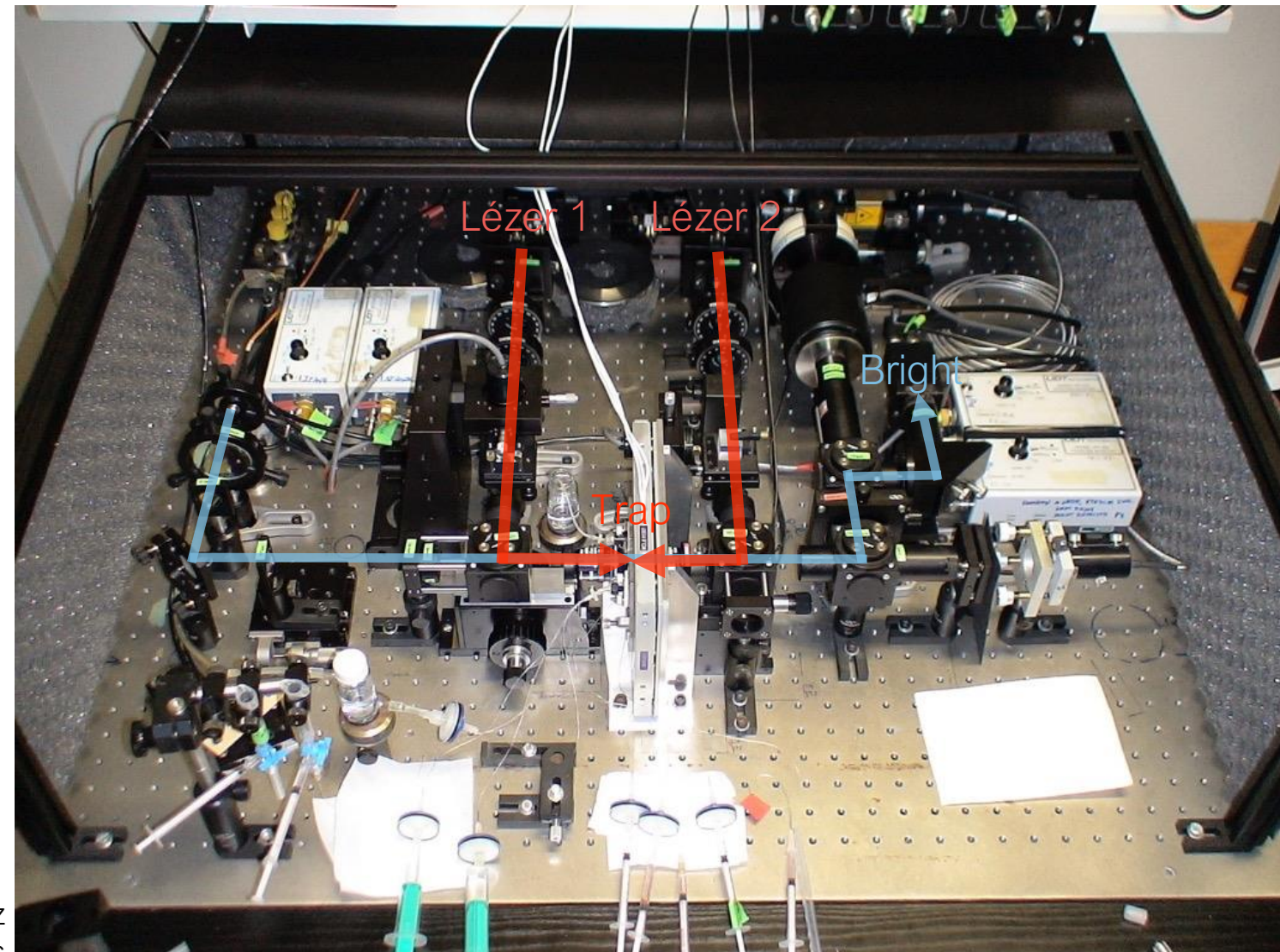
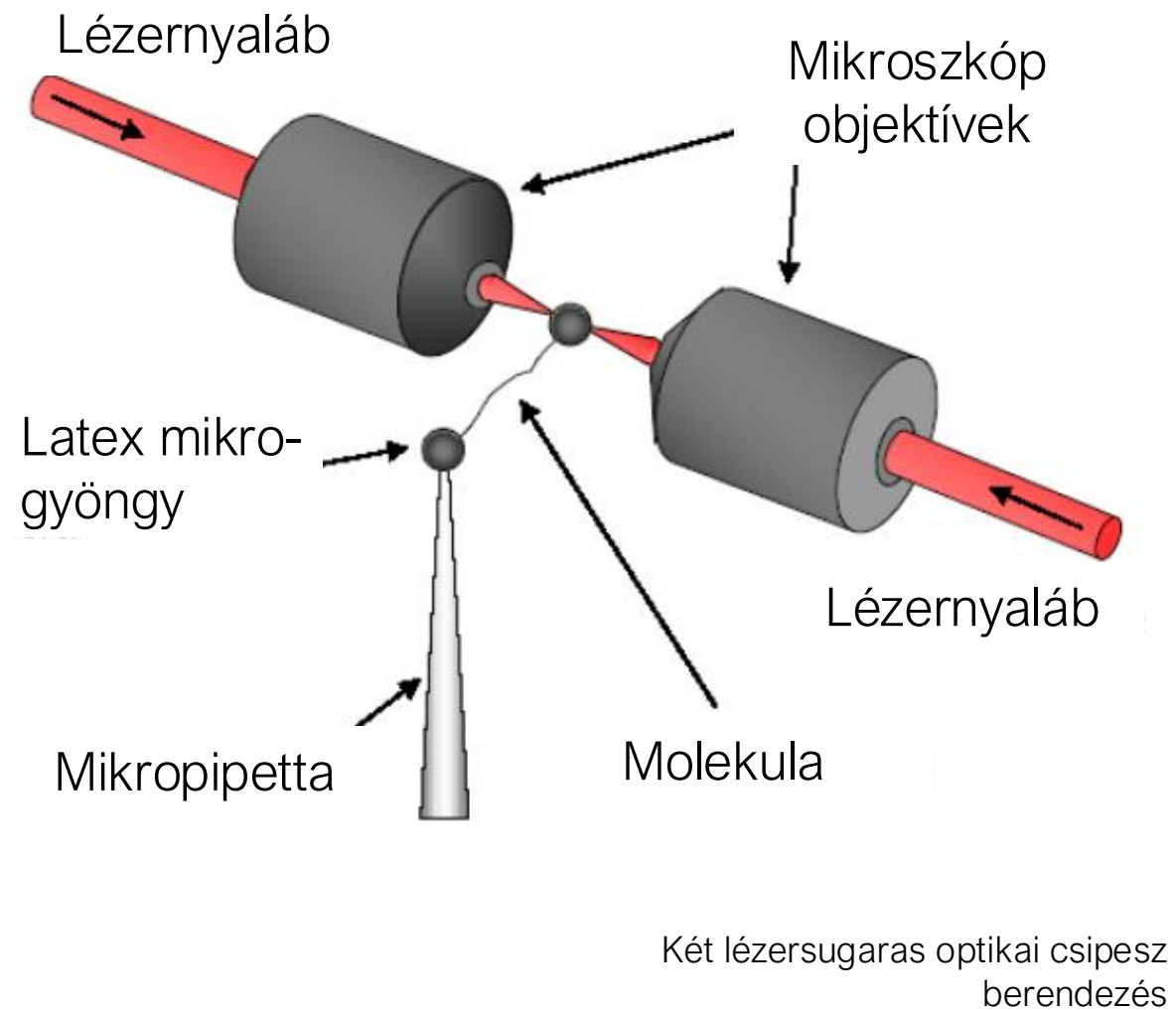
MOLEKULA - FOGANTYÚ GEOMETRIA

mikrogyöngy ~ 1 μm

molekula ~ 10 nm

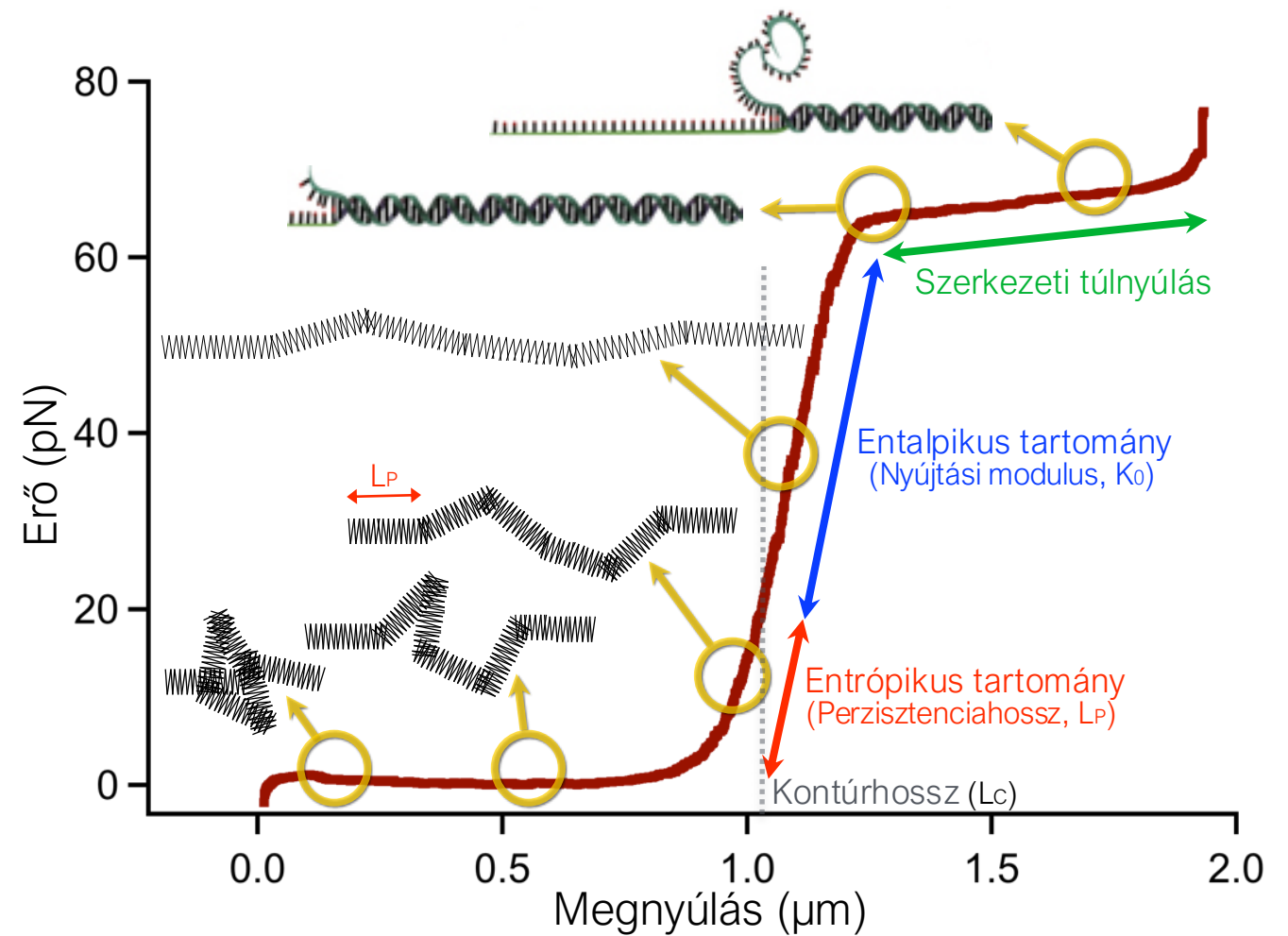
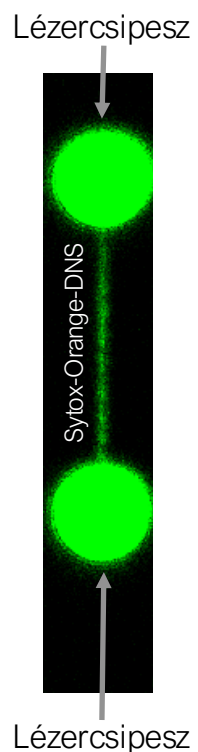
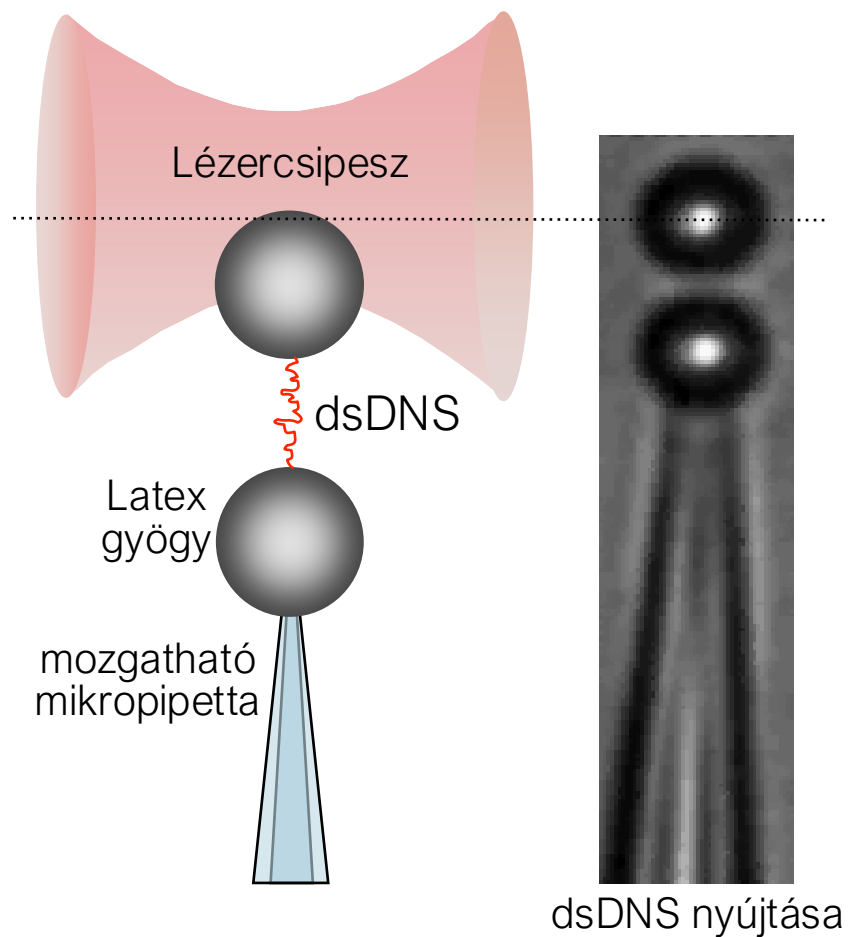
A lézercsipeszel erőt is lehet mérni

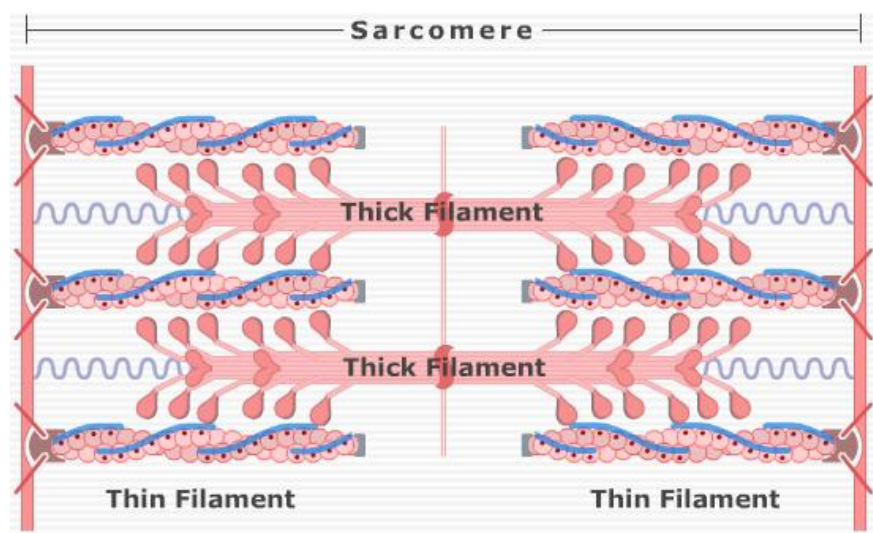
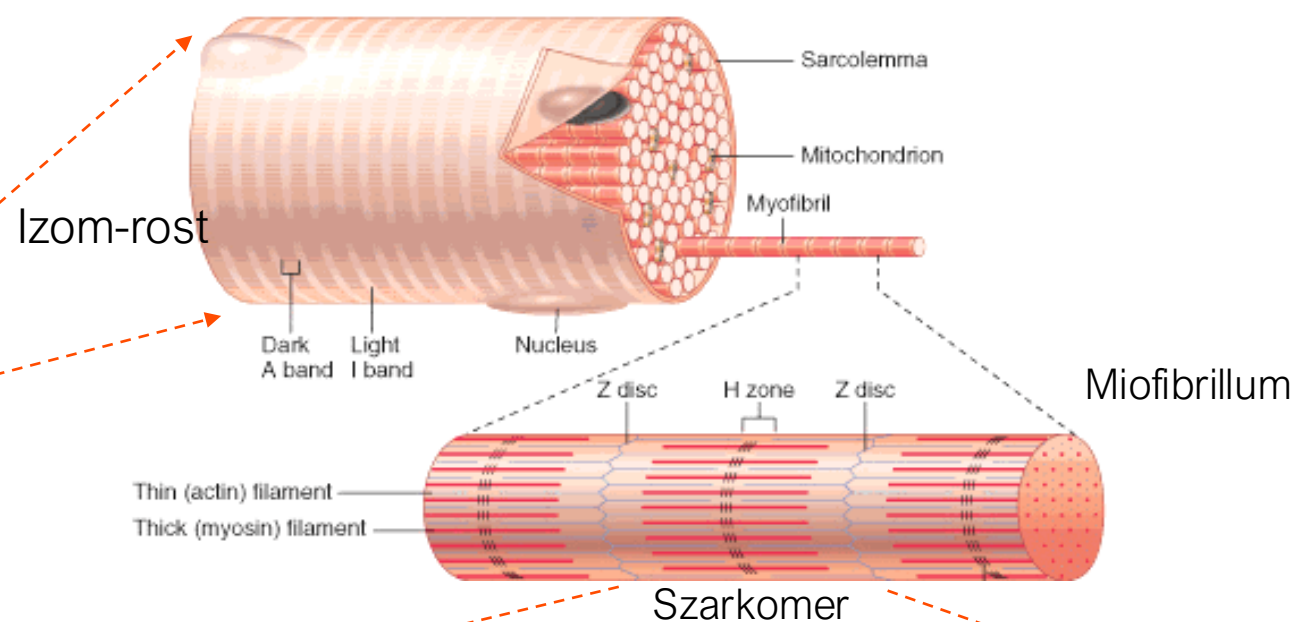
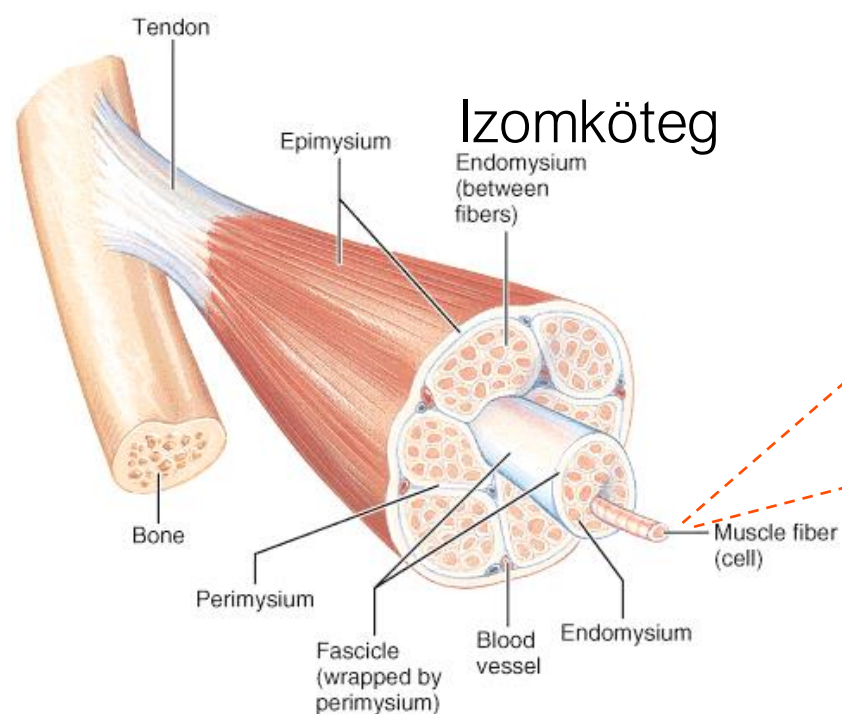
Erőkalibráció

- Fényimpulzus-változás közvetlen megmérése
- Ismert erővel való kalibrálás (Stokes erő)
- Ekvipartíció tétele

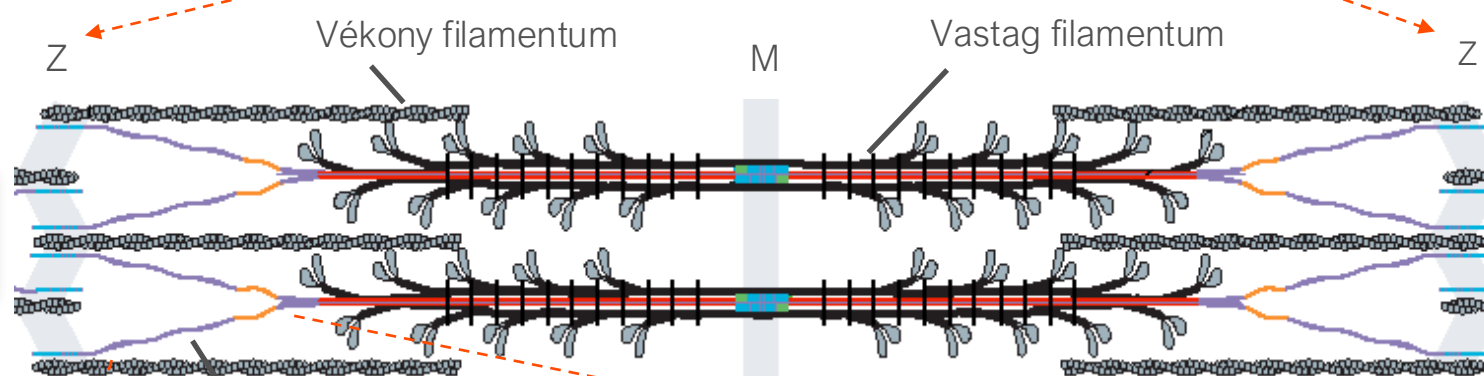
dsDNS mechanikai túlnyújtása

Titin: rugalmas molekuláris “gyöngyfüzér”

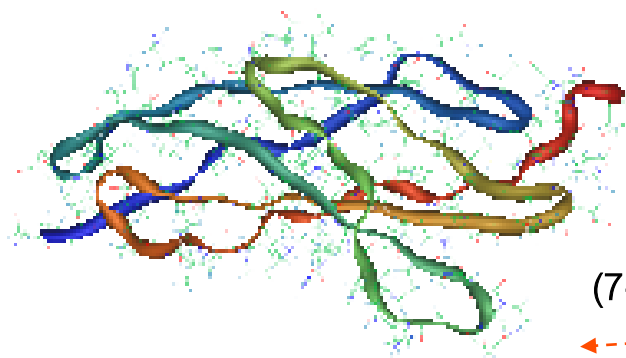
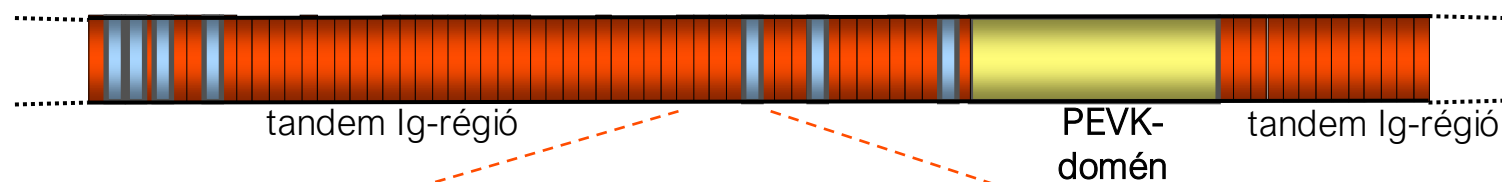

Össze-
húzó-
dás

Titin

I-szakaszbeli szegmens

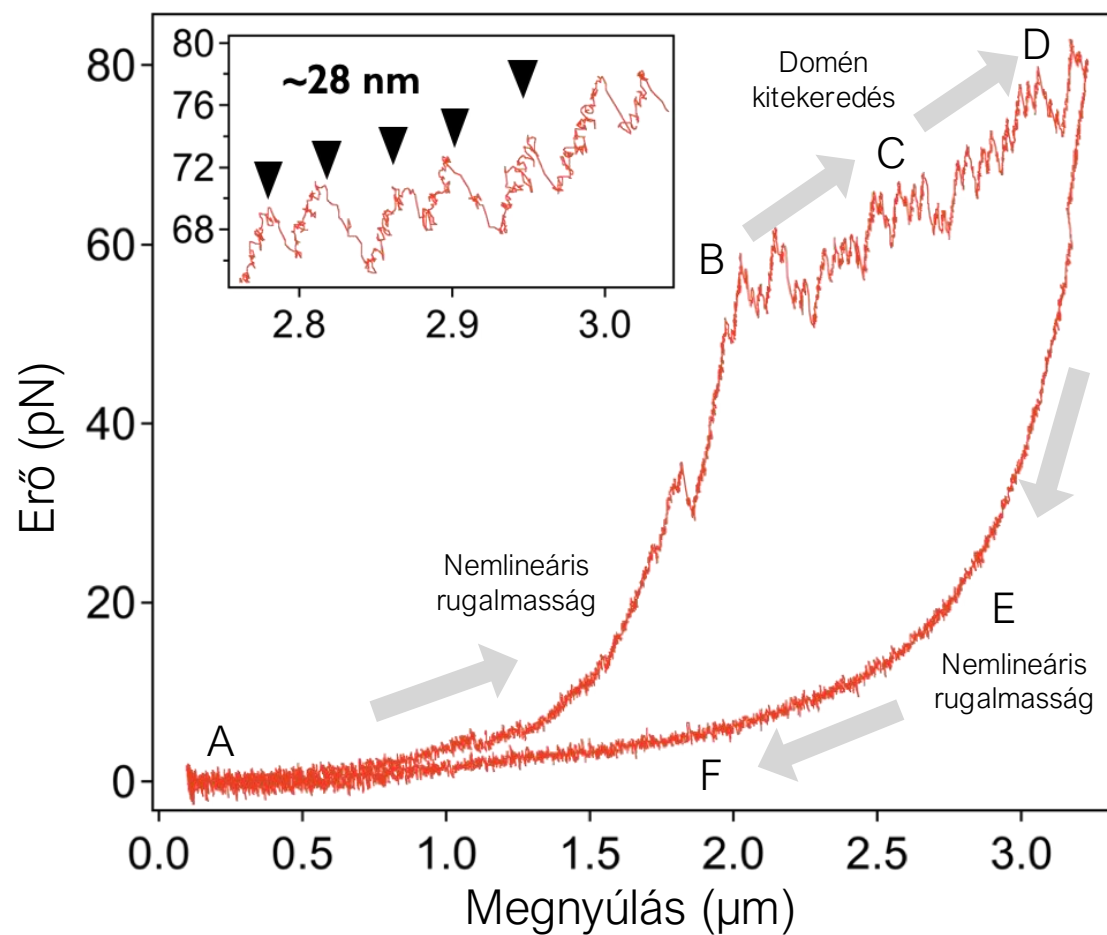

Ig-domén
(7-szálú β -hordó)

Titinmolekula nanomechanikája lézercsipesssel

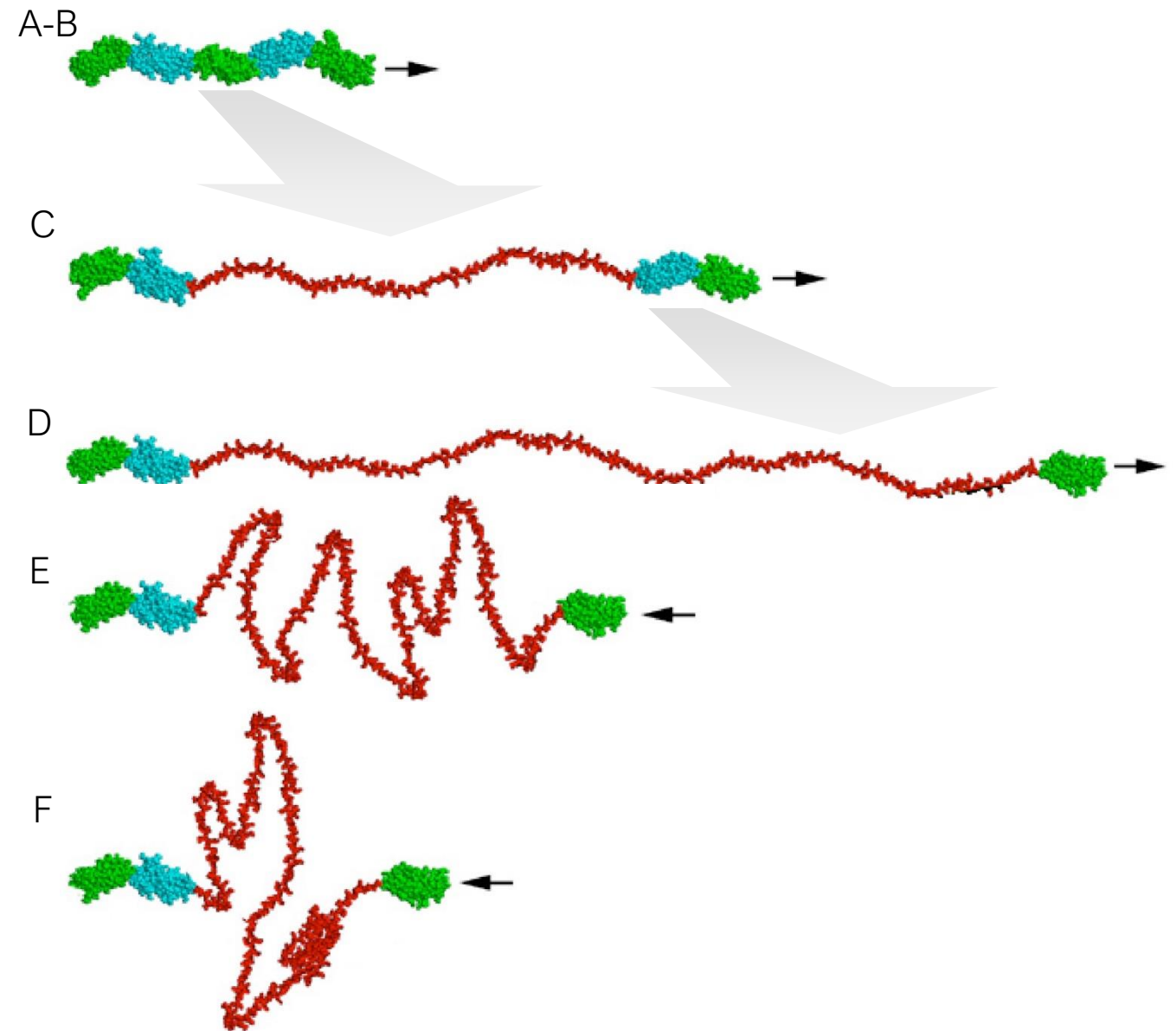
Erőválasz

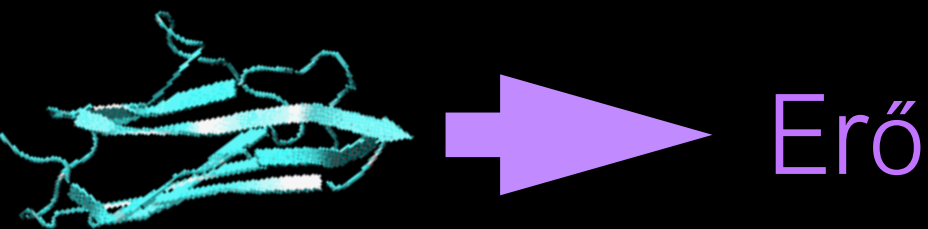
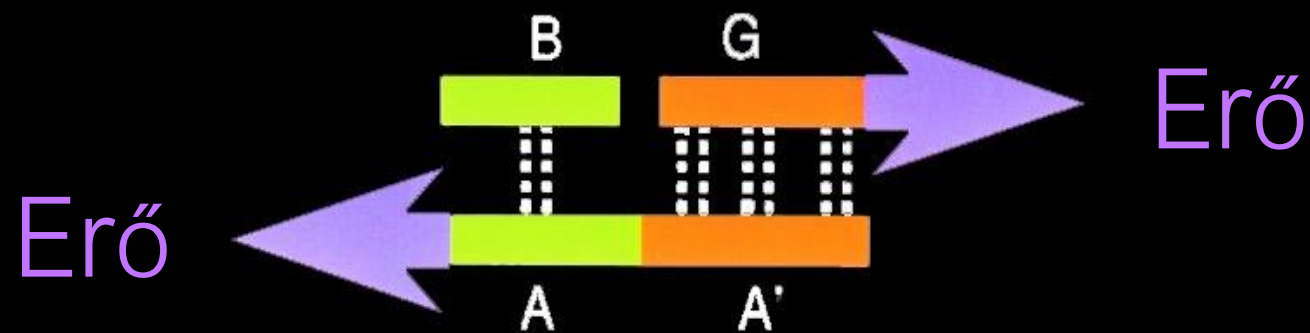
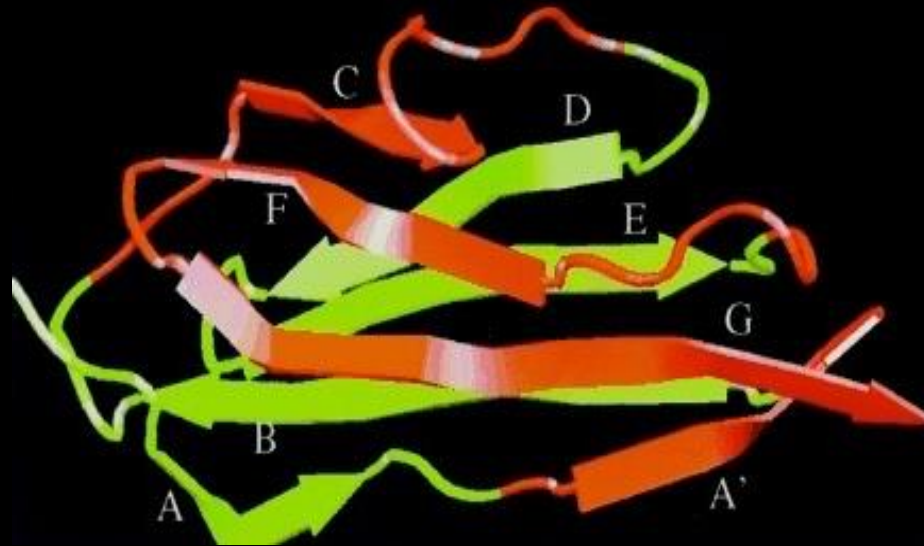
A domének egymás után, a mechanikai stabilitásuk növekvő sorrendjében tekerednek ki.

Erővezérelt szerkezetváltozások:

Nemlineáris rugalmasságra szuperponált domén kitekeredés

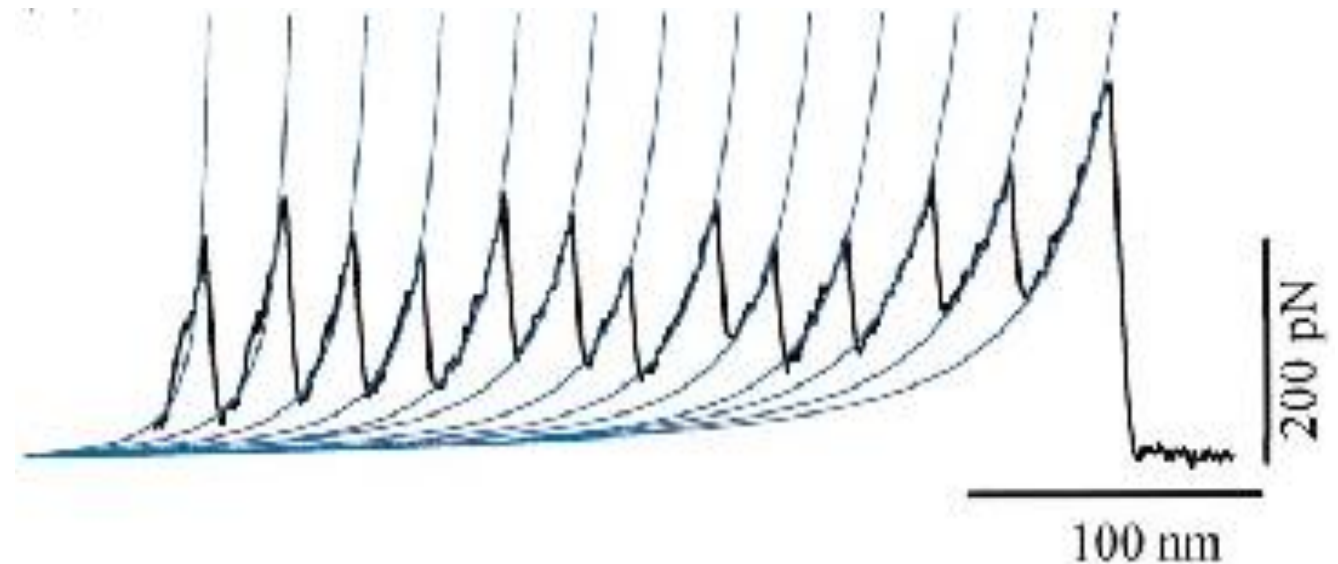
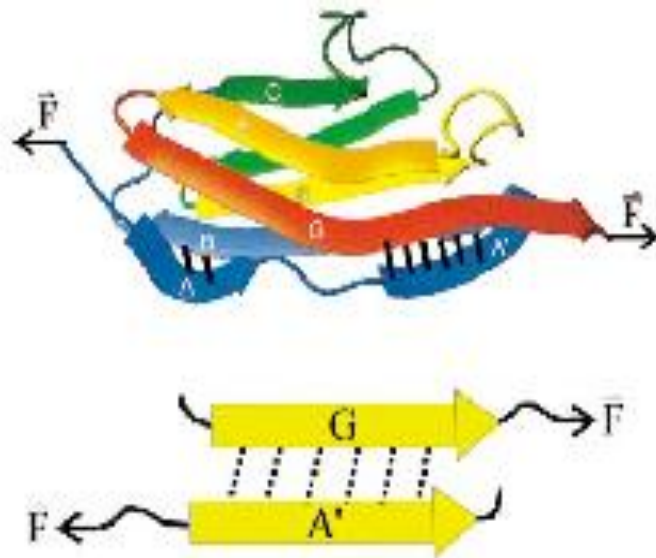
A titin doméneket párhuzamosan
csatolt H-hidak stabilizálják

A mechanikai stabilitás biológiai logikája

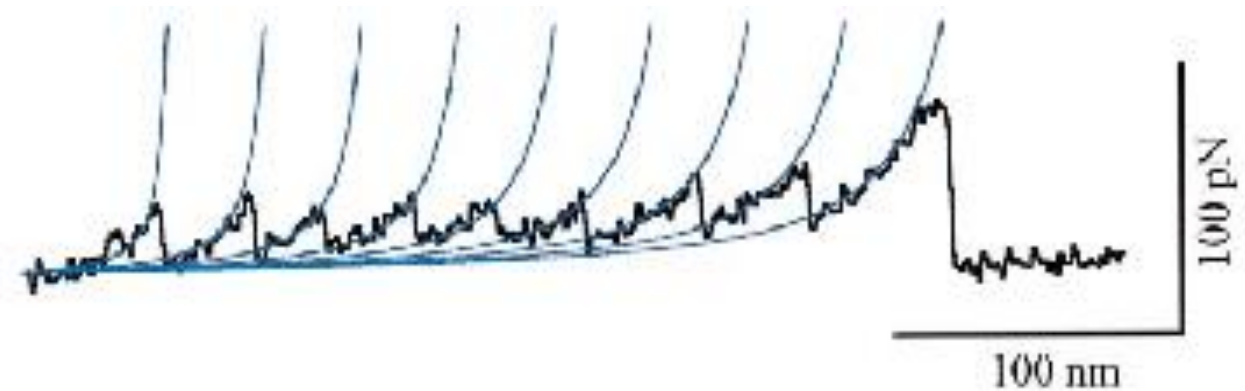
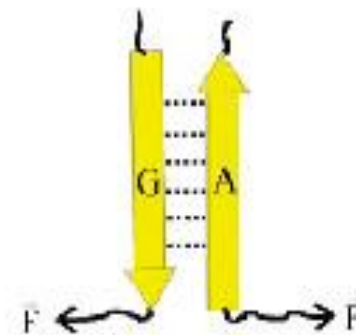
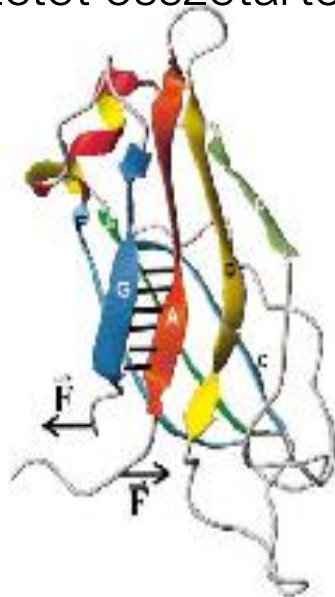
Szerkezetet összetartó H-hidak párhuzamos csatolása

Nagy kitereredési erő

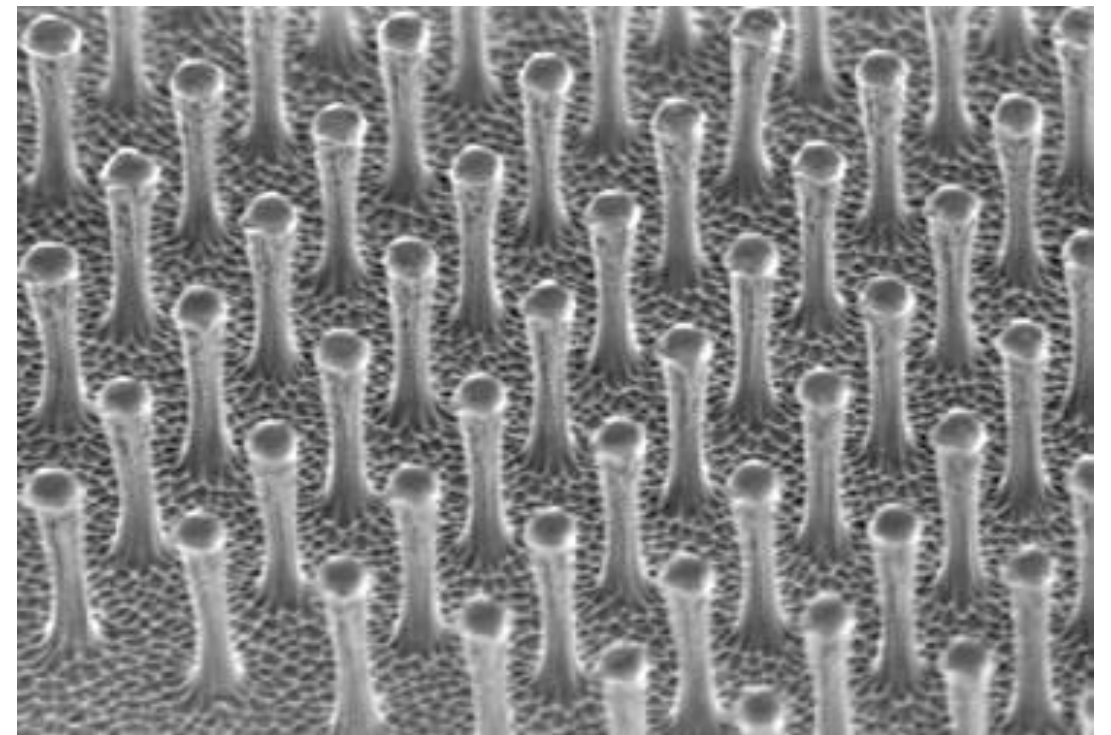
Szerkezetet összetartó H-hidak soros csatolása

Alacsony kitereredési erő

Makroszkópikus mechanikai stabilitás

Effektív ragasztóanyag a párhuzamos csatolás elvén

Mesterséges gecko talp
Nanotechnológiával készítve

Gecko talp felületi tapadása:
Párhuzamosan csatolt Van der
Waals kötések a serték és a
felület között